

BALKANLAR'DA TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YUMUŞAK GÜCÜ

Elif Hande PAÇAOĞLU*

Öz: 1990 sonrasındaki dönemde Amerikalı siyaset bilimci Joseph Nye, uluslararası alanda güçlü sayılabilmek için askeri ve ekonomik gücü içeren sert gücün yanında kültür, değerler ve politikaların da gerekli olduğunu açıklamış ve “yumuşak güç” kavramını ortaya atmıştır. Yeni uluslararası sistemde bölgesel-alt sistemler görünür hale gelmiş, Balkanlar hem bu anlamda hem de bünyesinde artan etnik ve dini çatışmalar anlamında önemli bir bölge haline gelmiştir. Bu anlamda kırılğan bir yapıda olan Balkanlar, ekonominin ve demokrasinin geliştirilmesi açısından hem ekonomik güce hem de yumuşak güce sahip bir aktöre ihtiyaç duymaktadır. Yumuşak güç anlamında Balkan bölgesinde, sınır komşusu olan Türkiye ve bir demokrasi temsilcisi olarak Avrupa Birliği etkin hale gelmiştir. Bu çalışmada Türkiye ve AB'nin Balkanlar'daki yumuşak güç faaliyetleri, Joseph Nye'nin ABD üzerinden açıkladığı bu kavram perspektifinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sert Güç, Yumuşak Güç, Balkanlar, Joseph Nye, Türkiye, Avrupa Birliği, Bölgesel Alt-Sistem.

TURKEY AND THE EUROPEAN UNION'S SOFT POWER IN THE BALKANS

Abstract: In the post-1990 period, American political scientist Joseph Nye explained that in order to be considered strong in the international arena, hard power including military and economic power is necessary, as well as culture, values and policies, and introduced the concept of "soft power". In the new international system, regional-sub-systems have become visible, and the Balkans has become an important region both in this sense and in terms of increasing ethnic and religious conflicts. In this sense, the Balkans, which has a fragile structure, needs an actor with both economic power and soft power for the development of economy and democracy. In terms of soft power

* Trakya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Öğrencisi, ehp.hande@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2843-580X.

in the Balkan region, which borders Turkey and the European Union as a representative democracy it has become effective. In this study, the EU's soft power activities in Turkey and the Balkans, will be examined from the perspective that Joseph Nye explains this concept through the United States.

Key Words: Hard Power, Soft Power, Balkans, Joseph Nye, Turkey, European Union, Regional Subsystem.

Giriş

Güç, uluslararası ilişkiler alanında oldukça tartışılan ve hala tam olarak tanımlaması yapılamayan bir olgudur. Birçok uluslararası ilişkiler kuramı temelinde güç kavramı üzerine teoriler ortaya atılmıştır. Tam tanımının olmaması sebebiyle, bu kavrama dayanarak, onun üzerinden yapılan analizler bu teoriler

temel alınarak yapılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası ile birlikte, klasik güç dengesi sistemi içerisinde yükselen realizm ile özdeşleştirilen güç kavramı, bir devletin askeri yetenekleriyle ölçülen bir kıstas olmuştur. O dönemden 1990'lara kadar askeri kapasite "güçlü" sayılmak için temel şart olmuştur. Realizmin güç temelinde asıl olarak esas aldığı da bu askeri kapasitedir. 1970'lerden itibaren, temel olarak ABD-SSCB ikilisi arasındaki nükleer rekabet temelinde şekillenen iki kutuplu uluslararası düzende bir yumuşama dönemine girilmesiyle uluslararası konjonktür de değişmeye başlamıştır. İki devletin de hemen hemen aynı güçlere ulaşması ile birlikte, askeri ve nükleer kapasite tek başına gücü tanımlamakta yetersiz kalan unsurlar olmaya başlamıştır. Toplumsal ve siyasi konular da ve devletlerin bu konulardaki uygulamaları da güç kıstasları arasında sayılmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda da Joseph Nye'in gücün yeni boyutu olan "yumuşak gücü" ortaya atması ile birlikte devletler diğer ülkelerde özellikle kamuoyu oluşturmak amacıyla bu güce önem vermeye ve bunu kullanmaya çalışmışlar ve günümüzde de çalışmaya devam etmektedirler.

Bu anlamda, yeni uluslararası sistemde öne çıkan önemli bir bölge olan Balkanlar, büyük güçlerin görmezden gelemeyeceği bir çatışma ortamına sahne olmuş ve yeni konjonktürde yadsınamaz bir yer edinen insan hakları ve demokrasi konularında geliştirilmesi gereken bir alan olmuştur. Balkan ülkelerinin bu dönemde yaşadıkları savaş süreci, onların ekonomik gelişmişliklerini de etkilemiştir. 2000'li yıllara bu açılardan bir sıfır geride başlayan Balkan ülkeleri, bünyesinde barındırdığı etnik ve dinsel farklılıklar nedeniyle özellikle yumuşak güç ve kamu diplomasisinin temel amacını oluşturan kamuoyu oluşturmak açısından kilit bir bölge haline gelmiştir.

Bu çalışmada da öncelikle, çalışmanın genel çerçevesini oluşturan yumuşak güç kavramı, kendini göstermeye başladığı yılların özellikleri ile birlikte açıklanacak, daha sonra çalışmanın bölgesel sınırını oluşturan Balkanlar'ın aynı dönemdeki ve günümüzdeki genel görünümü ele alınacak ve sonunda da çalışmanın asıl amacını oluşturan Balkanlar üzerindeki yumuşak güç uygulamaları ve politikaları, yakın komşuları olan Türkiye ve Avrupa Birliği üzerinden açıklanacaktır. Ayrıca, yumuşak güç genel anlamda kamu diplomasisi yoluyla gerçekleştirildiğinden, bu çalışmanın genelinde de kamu diplomasisi kavramı yumuşak güç yerine kullanılacaktır.

1. Yumuşak Güç Nedir?

Yumuşak güçten önce, tek başına “güç” kavramının tanımına bakmak daha isabetli olacaktır. Güç kavramı uluslararası ilişkiler disiplininde ve analizlerinde önemli bir araştırma ve tartışma konusu olmuştur. Hakkında birçok araştırma ve analiz olmasına rağmen herkesçe kabul gören genel bir güç tanımı yapılamamıştır ve özellikle de Soğuk Savaş'ın son bulmasından itibaren günümüzde de böyle bir tanım yapmak gittikçe zorlaşmaktadır. “Temel olarak, her devlet kendini korumak yani kendi güvenliğini sağlamakla sorumludur. Bunu da ancak sahip olduğu güç ile gerçekleştirebilir; fakat bu gücün içeriği hakkında hala bir sonuca varılmış değildir.”¹

Gücü ve güç ilişkilerini anlayabilmek için gücün kime/neye uygulandığı, gücün ne ile uygulandığı ve gücün kapsamına bakılmalıdır.² Bu anlamda, klasik güç dengesi sistemi ve iki kutuplu uluslararası sistem dönemlerinde güç kavramı daha çok askeri ve ekonomik çerçevede incelenmiş ve yorumlanmıştır. Yani söz konusu uluslararası yapıların var olduğu dönemlerde bu kavram açıklanırken devletlerin askeri ve ekonomik olarak gelişmişlik düzeyleri ele alınmıştır. Bir devletin güçlü olup olmadığına bakılırken silah endüstrisi, sahip olduğu veya olacağı silahların niteliği (özellikle iki kutuplu sistemde nükleer silah kapasitesi), Soğuk Savaş ile daha da artan caydırma yeteneği, sanayi varlığı, ticaret hacmi gibi kistaslarla ölçülmüştür. Sayılan bu askeri ve ekonomik güç unsurları realizmle iç içe geçmiş olan “sert güç” kavramının bileşenleridir. Ekonomik güç liberalizm ile birlikte daha çok yer edinmişse de özellikle sert gücün başat aracı askeri kapasite realizm ile özdeşleşmiştir. Ama yine de ekonomik ve askeri gücü

¹ Haluk Özdemir, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63-3, s. 114.

² Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Genişletilmiş 6. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2014, s. 270.

birbirinden ayırmak zordur; çünkü bu ikisi arasında bir bağımlılık ilişkisi vardır.

Gücün “kaba” anlamından sıyrılması, iki kutuplu sistemin son bulmasıyla olmuştur. Harvard Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler profesörü olan Joseph Samuel Nye gücün farklı bir boyut kazanmış bu haline “yumuşak güç” adını vermiştir. Yumuşak güç kavramının ortaya atıldığı dönem 1990'lı yıllardır. Bu yılların dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda gücün eski anlamından sıyrılarak yeni anlam kazanması hiç de şaşırtıcı bir sonuç değildir. Çünkü bu dönemde uluslararası düzen iki kutuplu sistemden çok daha farklı bir boyuta evrilmiştir. İki kutuplu sistemin son bulması, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte Soğuk Savaş'ın da sona ermesiyle olmuştur. Bu anlamda, bu savaş döneminin nükleer silah yarışından galip çıkan taraf Amerika Birleşik Devletleri (ABD), bu yeni görünüm kazanan dünya düzeninde tek başat güç olarak kalmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ABD'nin hangi açıdan başat güç konumundan olduğu yani sahip olduğu gücün niteliğidir. Şüphesiz bu güç askeri güçtür; yani bu tanım ABD'nin sert gücünü oluşturmaktadır. Fakat yeni uluslararası sistemin özelliklerine bakıldığında sadece askeri ve ekonomik açıdan güçlü olmak dünya üzerinde tam bir hegemonya kurmak için yeterli görünmemektedir.

1990 sonrası yeni uluslararası sistem kendinden önceki sistemden oldukça farklıdır. İki kutuplu sistemde gelişen devletler arasındaki ilişkiler ABD-SSCB nezdinde şekillenmekteydi. 1990 sonrası SSCB'nin yıkılmasıyla böyle bir durum ortadan kalkmış, devletler birbirleriyle olan ilişkilerinde nispeten daha bağımsız hale gelmişlerdir. Bunun yanında 1990 sonrası ve “günümüz uluslararası sisteminin genel görünümü, ABD'nin “yönlendirici liderliği” altında bir güçlü devletler oligarşisi tarafından belirlendiği ya da kontrol edildiği” bir yapıdadır.³ Yine bu ilişki yapılarında, ideolojik faktörlerde azalma, jeopolitik faktörlerin öneminde ise artma görülmektedir. Bununla birlikte, gücün ekonomik ve teknolojik boyutları, askeri ve siyasi boyutların yanında gittikçe kuvvetlenmektedir.⁴

Yeni uluslararası sistemin diğer bir özelliği de içinde barındırdığı aktör çeşitliliğidir. 1990 sonrası yeni dünya düzeninde devletler-üstü ve devletler-dışı birçok aktör sisteme entegre olmuştur ve günümüzde de bu devam etmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Dünya Bankası, Uluslararası Para

³ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 903.

⁴ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 905.

Fonu (IMF) gibi uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çok-uluslu şirketler ve bireyler uluslararası alanda hareket kabiliyetine sahip hale gelmişlerdir. Öte yandan, iki kutuplu sistemin ABD-SSCB rekabetinden özerk olamayan bölgesel-alt sistemler bu dönemde daha bağımsız bir yapıya bürünerek görünür olmuşlardır. Özellikle Balkanlar ve Orta Doğu sahip oldukları etnik ve dini dinamikler açısından bu yılların önemli bölgesel-alt sistemleri olmuşlardır ve bu durumlarını günümüzde de devam ettirmektedirler.

Artan aktör çeşitliliğinin yanında yeni sistemde, uluslararası arenaya eklenen konularda da artış yaşanmıştır. Temelde askeri, siyasi ve ekonomik konuların yanında çevresel ve toplumsal konular, insan hakları, küreselleşme ve küresel ısınma, medya ve kamuoyu da uluslararası ilişkilerde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Öte yandan küreselleşmeyi sadece çevresel olarak tek bir düzeye indirgemek de imkânsızdır. Çünkü uluslararası alana eklenen bu konuların hepsi ve daha fazlası küresel düzeye ulaşmıştır. Bunun yanında özellikle 2000'lerden sonra artan teknoloji ve internet ve medya kullanımı ile birlikte halkların birbirine, devletlerin ve devlet adamlarının halklara ulaşması yani erişilebilirlik oldukça kolaylaşmıştır. Hatta özellikle bu yıllardan itibaren dijitalleşme ile birlikte bilginin yönetimi de önemli bir güç kıstası haline gelmiştir.

Yukarıda sayılan özellikler, yine bu dönemde ortaya atılan ve sıklıkla başvurulmaya başlanan yumuşak güç kavramının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Joseph S. Nye işte bu dönemde, gücün tek boyutlu halinin ABD'nin hegemonyasında yetersiz kalması tartışmalarının da üzerine, güce yeni bir boyut eklemiş ve "yumuşak güç" kavramını ortaya atmıştır. Nye, yumuşak güce öncelikle sert gücü açıklayarak bir anlam yükler. "Sert güçten yumuşak güce geçerken 'gücün ikinci yüzü' tabirini kullanmıştır. Gücün ikinci yüzüyle kastettiği, sert gücün kaynakları olan maddi veya somut askeri araç ve rüşvetler yerine kullanılabilir ikincil yollardır. Sert gücün unsurlarını askeri imkânlar (tehditler) ve ekonomik yaptırım (rüşvet) olarak vermiştir. Yumuşak güç başkalarının tercihlerini şekillendirme esasına dayanmaktadır."⁵ Nye, yumuşak gücü "*eğer istediğim şeyi istemeni sağlayabilirsem, o zaman istediğim şeyi yapman için havuç ya da sopa kullanmama gerek kalmaz.*"⁶ olarak tanımlamıştır.

Joseph S. Nye, sert ve yumuşak gücü birlikte ele almış, bu ikisini açıklarken karşılaştırma yapmıştır; iki güç türünün de kaynaklarından bahsetmiştir. Sert

⁵ Joseph S. Nye Jr, *Soft Power-The Means to Success in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004, s. 5.

⁶ Joseph S. Nye Jr, *a.g.e.*, s. 6.

gücün kaynaklarını rüşvet, ekonomik yaptırım ve baskı olarak sıralarken; yumuşak gücün kaynaklarını başkalarına çekici geldiği takdirde kültür, politik değerler ve dış politikalar olarak ifade etmiştir.⁷ Yumuşak güç bağlamında amaç, hedef olarak belirlenen aktörün algı ve isteklerine odaklanmak, siyasal ve kültürel değerler ile cazibe oluşturarak ve hem somut hem de soyut güç unsurlarını kullanarak hedef aktörde davranış değişikliği yaratmaktır.⁸ Tüm bu açıklamalar ile birlikte yine de, yumuşak güç ile sert güç arasında sert ve kesin bir ayırım yapılmamıştır; bazı hallerde bir devletin sahip olduğu ekonomik kaynaklar onun cazibesini arttırabilmekte, yine bir devletin askeri varlığı onun yumuşak gücünü pekiştirici nitelikte olabilmektedir.⁹

Nye, yumuşak gücü kültür ile özdeşleştirmiştir ve dikkat edilmesi gereken nokta da “başkalarına çekici geldiği takdirde” kısmıdır. Yani bir devletin kültürü diğer devlet ve halklarını yarattığı cazibe ile kendine bağlamalıdır. Politik değerlerle kast edilen bir devletin iç siyasi ve toplumsal yaşamında demokratik davranışlar sergilemesidir. Dış politikalar ile ifade edilen ise “kamu diplomasisi” kavramıdır. Yumuşak güç uygulamaları, günümüzde pratikte kendini kamu diplomasisi politikaları ile göstermektedir. “*Kamu diplomasisi ile eğitim, kültür ve sosyal değerlerin cazibesini arttırmaya yönelik programlar yürütülür.*”¹⁰ Kamu diplomasisi devletlere yönelik değil, bireylere hatta halklara yönelik politiklardır. Burada amaç, sadece siyasi liderleri ya da devleti etkilemek, yanına çekmek değil, oradaki halkı yani kamuoyunu kendine çekmektir. Çünkü kamuoyu oluşturmak, kamu diplomasisinin temel amacıdır.¹¹ Devletler kamu diplomasisi faaliyetlerine içkin olarak halkla ilişkiler ve iletişim (medya, gazete, radyo, televizyon, sinema, internet) araçlarını da kullanmaktadırlar.¹² Bu anlamda, içinde bulunduğumuz bilgi ve küreselleşme çağında kamuoyu ve medyanın dış politika uygulamalarındaki etkisi oldukça artmıştır.¹³ Eğitim, kültür-sanat,

⁷ Joseph S. Nye Jr, a.g.e., s. 8-11.

⁸ Cengiz Özel, “Yumuşak Güce Bütünsel Bakış”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2018, 7 (1), s. 21.

⁹ Utku Yapıcı, “Yumuşak Güç Ölçülebilir mi?”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 47, s. 9.

¹⁰ Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, 1. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara 2014, s. 38.

¹¹ Aynı yerde.

¹² Muharrem Ekşi, a.g.e., s. 39.

¹³ Muharrem Ekşi, a.g.e., s. 64.

medya, spor kamu diplomasisinin birincil uygulama alanlarıdır.¹⁴ Öğrenci değişim programları, kültürel etkinlikler, dil eğitimleri, spor müsabakaları, sinema ve televizyon dizileri devletlerin kamu diplomasisi faaliyetleri nezdinde yumuşak gücünü pekiştiren uygulamalardır. Bu açılardan bakıldığında kamu diplomasisinin araçlarından kültürel ve dijital diplomasi de özellikle son dönemlerde kamuoyu oluşturmak ve kamuoyunu etkilemek açısından en çok başvurulan yöntemler haline gelmiştir.

2. 1990 Sonrası Balkanlar ve Yumuşak Güç

1990 sonrası SSCB'nin yıkılması ile birlikte Soğuk Savaş'ın da son bulması pek çok açıdan dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde şekillenen yeni uluslararası sistemde bölgesel-alt sistemler iki kutuplu sistemin Doğu-Batı bloklaşmasının bitmesiyle daha bağımsız olmuş ve bünyelerinde barındırdıkları, kendilerine özgü etnik ve dini farklılıklar ve çatışmalar bağlamında bu yeni düzende büyük devletler için göz ardı edilemez hale gelmişlerdir. Balkanlar bölgesi bu açıdan 1990 yılı itibarıyla önemli bir alt-sistemdir.

1990'lı yıllarda, Balkanlar bölgesi yeni bir görünüme sahip olmuştur ve Balkan ülkeleri bu dönem için çatışma temelinde şekillenmiştir. Balkan ülkelerinin model aldığı 'Sovyet' yapısı artık son bulmuştur ve Tito'nun da ölümünden sonra tüm halkları birleştirici güce sahip olan liderini kaybeden Yugoslavya milliyetçiliğin de artmaya başlamasıyla dağılma sürecine girmiş oldu. Yugoslavya'nın bölünme süreci Çekoslovakya'da olduğu gibi barış içinde gerçekleşmemiştir. Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya ve Kosova gibi ülkeleri ve etnik ve dini farklılıkları bünyesinde barındıran Yugoslavya, bunların ağır bir milliyetçi söyleme ulaşmasıyla kanlı çatışmalara neden olan bölünme sürecine girmiştir. Öncelikle Makedonya'nın daha sonra Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle Bosna-Hersek de buna dahil olmuştur. Fakat bu, Sırp, Hırvat ve Boşnakların görüş ayrılıkları yaşaması ile girişilen "etnik temizlik" çerçevesinde kanlı çatışmalara ve katliamlara giden süreci hızlandırmıştır. Bu sürecin gittikçe büyümesi ve katliam derecesine ulaşması, bölgeye ABD'nin de dahil olmasına neden olmuştur. ABD, buna dahil olmadan önce bölgedeki sorunları Balkanların yakın komşusu olan AB'nin inisiyatifine bırakmış; fakat AB bu anlamda yetersiz kalmış ve ABD, NATO ve Birleşmiş Milletler (BM) temelinde bölgeye müdahalede bulunmuştur. Balkanların sınır komşusu olan bir diğer ülke Türkiye de

¹⁴ Seda Karagöz, *Stratejik İletişim Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi ve Medyanın Rolü*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016, s. 31-39.

Balkanların bu çatışma ve katliamlara gözünü yummamış, NATO ve BM operasyonlarına destek vererek çözüm süreçlerine dahil olmuştur. 1995 yılında Dayton Anlaşması ile Bosna-Hersek'te yaşanan çatışma sürecine nispeten bir çözüm üretilmiştir. Yugoslavya'dan bağımsız olma aşamasında sorun yaşanan bir diğer ülke de Kosova olmuştur. Kosovalı Arnavutlar ve Sırp lar arasında yaşanan çatışmalar, yine 1999'da NATO ve BM'nin bölgeye müdahalesiyle son bulmuştur. Bölgedeki bu iki sert krizden ve çözüm süreçlerinden de anlaşılacağı üzere bölgesel çatışmalar uluslararası alana yayılmış ve Balkanlarda bu çatışmaların ciddi insani boyutlara ulaşmasıyla uluslararası müdahaleler kaçınılmaz olmuştur.

Yumuşak güç kavramı bağlamında bölgeye bakıldığında, 1990 sonrası Balkanlar ile özdeşleşmiş olan bu etno-dinsel çatışma olgusu, bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri belirleyen temel etken olmuştur. Bu açıdan, çatışma kavramı bölgedeki işbirliğine üstün gelmiştir.¹⁵ 2000'li yıllara gelinmesiyle kanlı çatışmalar son bulsa da bölge ülkeleri arasındaki gerginlikler devam etmiştir. Yunanistan ile Makedonya arasında yaşanan isim sorunu, Kosova'nın bağımsızlığı gibi sorunlar bu gerginliklerin somut örnekleridir. Bu bağlamda, bölge devletleri kendi güvenliklerini sağlama konusunda birbirlerine güvenmemektedirler.¹⁶ Bölge ülkeleri arasındaki güvenlik sorunu ve rekabete dayalı ilişkiler işbirliğini engelleyen en önemli nedendir. Yeni uluslararası sistemin çok kutuplu bir görünüme evrilmesi ile artan karşılıklı bağımlılık ilişkisi de Balkanlar'da zayıftır. Yine bölge ülkeleri arasında hegemonya kurabilecek güçte bir ekonomik, siyasi, kültürel kaynaklara sahip ülke bulunmaması bu türden ilişkileri kısıtlayan bir etkendir.¹⁷ Bu anlamda da, bölge ülkeleri arasında bir yumuşak güç uygulamasından bahsetmek de zayıf bir ihtimal olarak görünmektedir.

Bölge ülkeleri ticari, ekonomik ve teknolojik ilişkiler anlamında, aralarındaki siyasi sorunlar nedeniyle ilerleme kaydedememekte; bu tür ilişkiler genelde dış aktörlerin eliyle yürütülmektedir.¹⁸ Tüm bu ilişkiler gibi yumuşak güç ve kamu diplomasisi politikaları da yine dış aktörlerin bölgeye yönelik uygulamalarında görülmektedir. Dış aktörlerin Balkanlar'a bakışında yumuşak güçlerini de içeren bu politika ve ilişkilerindeki çeşitlilik, bölgenin coğrafi olarak bu ülkeler açısından vazgeçilemez olmasından kaynaklanır.

¹⁵Göktürk Tüysüzoğlu, "Çatışma ve İşbirliği Dikotomisi Bağlamında Balkanlar'ın Siyasal Görünümü", *T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Avrasya Etüdüleri*, 2012, s. 85.

¹⁶ Göktürk Tüysüzoğlu, *a.g.m.*, s. 90.

¹⁷ Göktürk Tüysüzoğlu, *a.g.m.*, s. 96-97.

¹⁸ Göktürk Tüysüzoğlu, *a.g.m.*, s. 97.

Uluslararası dengeler açısından enerji aktarımı için önemli bir koridor niteliğinde ve ticaret yollarının kesiştiği bölgede olması, Balkanların vazgeçilemezliğini doğrular.¹⁹ Etnik ve dini açıdan bünyesinde yaşattığı çeşitlilik de bölgenin ayırt edici özelliklerinden olmakla birlikte, bu farklılıkların sürekli olarak bir çatışmaya dönüşmesi ihtimali de diğer bir belirleyicidir. Tüm bu açılardan, Balkanlar'a yönelik politikalar ister klasik diplomasi ister kamu diplomasisi uygulamaları olsun dış ülkelerin veya özellikle yakın komşularının bölgeye olan ilgilerinin sürekli dinamik tutulmasını gerektirmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, gerek Balkan ülkelerinin aralarındaki tehdit ve rekabet ilişkisi gerekse de yönelebilecekleri hegemonik ve yumuşak güce sahip bir devletin olmayışı, bu ülkelerin dış aktörlere yönelmesine neden olmuştur. Özellikle yakın komşuları olan ve bölgeyi sürekli olarak gözetimlerinde tutan Türkiye ve AB bu açıdan bölgedeki önemli yumuşak güç aktörlerindedir. Bu yakın komşuların yumuşak güç ve bu bağlamda kamu diplomasisi faaliyetleri, 1990'lardaki çatışma ortamının izin vermemesi nedeniyle 2000'li yıllarda artmıştır.

2.1. Türkiye'nin Balkanlar'daki Yumuşak Gücü

Balkanlar, hem coğrafi olarak hem de tarihsel olarak Türkiye için önemli ve vazgeçilmez bir komşu bölgedir. Her ne kadar bölge, Ortadoğu meselesi gibi çeşitli dış politika öncelikleri nedeniyle Türkiye'nin mesafeli duruşuyla karşılaşmış olsa da hiçbir zaman Ankara'nın gündeminden tam olarak düşmemiştir. Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik dış politikasını anlamak için 1990'lar ve 2000'ler sonrası Türkiye'nin ulusal ortamına ve bu anlamda dış politika anlayışlarına bakmak gereklidir. 1990'lı yıllar, Türkiye'nin iç siyasetinde sürekli değişen koalisyon hükümetleri nezdinde istikrarsız bir görünüm sergilediği yıllardır. Yine de Türkiye, özellikle Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığında dış politika anlayışında "aktif dış politika" kavramını kullanmaya başlamış²⁰ ve Özal'ın ölümünden sonra da bu anlayış devam etmiştir. "1990'lı yıllar ile birlikte Türkiye'nin değişen tehdit algısında PKK ile mücadele ve Orta Doğu ilk sıraya yerleşmiş; Balkan coğrafyasının bu anlamda ikinci plana düşmesi bölgede kanlı çatışmaların patlak vermesiyle değişmiştir. Türkiye bölgedeki çatışmalara, o dönemde dış politikasında izlediği uluslararası örgütlere dahil olma anlayışını da içerir bir şekilde, BM ve NATO eliyle barışın kurulması amacıyla gerçekleştirilen operasyonlarda

¹⁹ Göktürk Tüysüzoğlu, *a.g.m.*, s. 85.

²⁰Burcu Albayrak Dönmez, "Türkiye-Bosna Hersek İlişkileri", *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Siyaseti*, Derleyenler: Pınar Yürür ve Arda Özkan, Detay Yayıncılık, Ankara 2017, s. 59.

görev almıştır.²¹ Yine bu dönemlerde bölgede yaşanan göç krizlerine de Türkiye, maddi ve manevi destek vermiştir.

2000'li yıllar hem Balkanlar hem de Türkiye açısından istikrarlı bir döneme girilmesini temsil eder. 1999 yılında Türkiye'nin AB'ye aday ülke konumuna kabul edilmesi ve 2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesi ve bu iktidarını hala da sürdürüyor olması, Türkiye için birer dönüm noktası olmuştur. AB'ye üyelik süreci adı altında insan hakları ve demokrasi alanında birçok reform yapılmış, yeni iktidara gelen Ak Parti Hükümeti de bu reformları içte ve dışta iktidarını pekiştirmek için bir fırsat olarak görmüştür ve bunu dış politika uygulamalarına da yansıtmıştır. Türkiye'de bu dönemde yaşanan demokratikleşme, toplumsal kalkınma ve ekonomik büyüme süreçleri²² ülkenin dış politikasını da şekillendiren olgular olmuştur ve prestijini arttırmıştır.

Türkiye bünyesinde yaşanan bu gelişmeler ışığında, bu alana diğer devletlere nazaran daha geç giriş yapmışsa da,²³ bu dönemde yumuşak güce ayrı bir önem vermeye başlamıştır. Bu anlamda da Türkiye'nin yegâne yumuşak güç aracı "kültür" olmuştur. Kamu diplomasisinin bir çeşidi olan kültür diplomasisi bu dönemde Türkiye'nin Türk ve Müslüman soydaşları ile ilişkilerinde büyük bir yer edinmiş; aynı zamanda bu yumuşak gücünü insani yardım anlamında da kullanmıştır. Kültürel diplomasi, kültürün öznesinin insan olmasından dolayı doğrudan insana yani halka ve bireye odaklanır ve devletler kültür, eğitim, sağlık, demokrasi ve insan hakları gibi konularda sağladıkları güvence ve sivil toplum örgütleri ile ilişkilerini geliştirdiği takdirde, bu diplomasi türünü hedef aldığı aktörler üzerinde kullanabilir ve onları aidiyet duygusu ile kendisine bağlayabilir.²⁴

Türkiye'nin geçmişten gelen zengin bir kültür birikimine sahip olması ve özellikle Osmanlı Devleti'nin çok geniş coğrafyalarda hakimiyet sürmüş olması, Türkiye'nin şu an o havzaların büyük çoğunluğunu içermemesine rağmen, bu bölgelere "kültür" odaklı olarak yaklaşabilmesine olanak

²¹Faruk Sönmezoğlu, *Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015*, 1. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2016, s. 70-71.

²² Fırat Purtaş, "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", *Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, 2013, s. 2.

²³ Emre Poyraz ve Melih Dinçer, "Küreselleşen Dünyada Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri", *Intermedia International e-Journal*, 2016, 3(1), s. 34.

²⁴ Fırat Purtaş, *a.g.m.*, s. 5.

sağlamıştır.²⁵ Bu bağlamda, Balkanlar Türkiye'nin yumuşak gücünü kullanabildiği önemli bölgelerden biridir ve üzerinde kullandığı yumuşak güç politikası olarak kültür ögesi, tarihsel olarak ortak yaşanmışlık ve Osmanlı mirası çerçevesinde gelişmiştir. Özellikle, o dönemde Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu bu anlamda bir dış politika ve kamu diplomasisi faaliyeti yürütmekte önemli bir aktördür ve Davutoğlu nezdinde Osmanlı mirası söyleminin kullanılması, “Yeni-Osmanlılık” kavramı oluşturularak eleştiri çekmiş bir olgudur.²⁶ Bu eleştiri temelinde, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun yönettiği topraklarda tekrar bir etki alanı oluşturmak istediği, İslamcı bir politika yürüttüğü ve Batıdan uzaklaştığı düşüncesini içermektedir. AKP yönetiminin bu söylemini eleştiren başlıca aktörler ise ülke içinden Türkiye'nin dış politika kararlarını eleştiren muhalefette birlikte, onu İslamcı-Osmanlıcı taraftan eleştiren ABD'den ve Avrupa'dan birtakım düşünce kurumları, siyaset adamları ve İsrail'den bazı kesimlerdir.²⁷

Osmanlıların fethettiği yerlerde uyguladığı iskân politikası, etnik ve dini olarak farklılıklar içeren halkların bulunduğu Balkanlar'da barış ortamının sağlanmasında en büyük etken olmuştur. Osmanlı hakimiyeti döneminde her millet kendi dilini ve dinini kullanabilmiş, bu sayede milli özellikler korunmuştur; ama Türkçe de bu dillere ek olarak kendine yaşam alanı bulmuştur.²⁸ Bunun en büyük nedeni Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un fethinden itibaren uygulanan “millet sistemidir”. Burada “millet” sözcüğünden kasıt bugünkü anlamıyla etnik veya dil kökenli değildir. O dönemde bu kavram dini topluluklar için kullanılmıştır; yani “cemaatler” sözcüğü “millet” kelimesini karşılamaktadır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde Roma'nın Yunan kilisesi üzerindeki etkisini azaltmak amacıyla dini gruplaşmaya dayanan millet sistemini uygulamıştır ve bu uygulama Fatih'ten sonra da devam etmiştir. Millet sistemiyle birlikte halk Müslümanlar ve Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, Yahudiler gibi

²⁵ Kadir Sancak, “Yumuşak Güç Kaynağı Olarak Kültür ve Türkiye'nin Yumuşak Gücünde Kültür Faktörü”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt No.2, Sayı 4, 2016, s. 19-20.

²⁶ Begüm Kurtuluş, *21. Yüzyılda Değişen Kamu Diplomasisi Anlayışının Türk Dış Politikasına Yansımaları*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014, s. 216-217.

²⁷ Turan Cavlın, “Yeni Osmanlılık: Batıdan Kopuş mu?”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2010, s. 135-136.

²⁸ Zülfiyar Bayraktar, “Türkiye'nin Balkanlar'daki Yumuşak Gücü: Türk Kültürü”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 35, 2012, s. 182.

Gayrimüslimler olarak ayrılmıştır.²⁹ Bu nedenle, her ne kadar Balkan milletleri artan milliyetçilik olgusu ve bağımsızlık istekleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmışlarsa da, Balkanların bünyesinde barındırdığı Müslüman ya da aynı anlama gelen Türk varlığı, günümüzde Türkiye'nin bölgeye yönelik yumuşak güç uygulamalarını arttırıcı bir unsur olmuştur.

Türkiye, yumuşak güç ve kamu diplomasisi faaliyetlerini daha kolay ve sistematik olarak yürütmek amacıyla çeşitli kurumlar oluşturmuştur. Bu kurumlar; Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK), Yunus Emre Enstitüsü, medya ve Anadolu Ajansı, Diyanet, TRT,³⁰ yumuşak güç anlamında yeniden yapılandırılan Dışişleri Bakanlığı, kısıtlı da olsa Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk sinema ve dizileri sayılabilir.

2.1.1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

SSCB'nin 1991 yılında dağılması ile birlikte buradan bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri'ni ilk tanıyan devlet Türkiye olmuş, yeni bağımsız olan bu devletlerin toplumsal, siyasi ve teknik anlamda yeniden yapılanmasına yardım etmek amacıyla 1992 yılında Başbakanlık Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) kurulmuştur.³¹ Yani TİKA'nın başlangıçta kuruluş amacı soydaşlarına altyapı konusunda yardım etmektir. İlk kurulduğunda Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olan TİKA, 2001 yılında faaliyet alanlarının ve bölgelerinin genişlemesiyle yeniden yapılandırılmış ve Başbakanlığa bağlı hale getirilmiş³², 2011 yılında da Türkiye'nin artan yumuşak güç faaliyetlerine bağlı olarak bu anlamda görevleri genişletilmiş ve adı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Başkanlığı olarak değiştirilmiş ve akabinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlanmıştır.³³ Kısaca TİKA, başlangıçta bir yardım kuruluşu olsa da değişen dünya sistemi ve bölgesel dinamikler çerçevesinde bir

²⁹ Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, 2017, s. 15-16.

³⁰ Muharrem Ekşi, "Ak Parti Döneminde Türkiye'nin Balkanlarda Kamu-Kültürel Diplomasi Aracılığıyla Toplumsal-Kültürel Etkinliğini Arttırma Politikası", *1. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler*, Editör: Hasan Kara, Denizli 2015, s. 717.

³¹ TİKA, Hakkımızda, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> (22.12.2019)

³² Muharrem Ekşi, Kamu Diplomasisi....., s. 220.

³³ Ramazan Erdağ, "Türkiye'nin Kalkınma Yardımları ve TİKA", *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Editörler: Mehmet Şahin-B. Senem Çevik, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 244.

yumuşak güç ve kamu diplomasisi kurumu olarak yapısal olarak değişikliklere uğratılmış, yani dönemin dinamiklerine uydurulmuştur.

TİKA, günümüzde dünya çapında en fazla insani yardım ve kalkınma yardımı yapan kuruluşlardan biri haline gelmiştir.³⁴ Bu anlamda bu kuruluş, Türkiye'nin hem en önemli dış ve yumuşak güç politika aracı hem de dünya çapında insani yardım anlamında prestijini ve tanıtımını oldukça arttıran bir görünüme sahip olmasını sağlamıştır. TİKA, yetişmiş insan gücü ve altyapıların geliştirilmesi kapsamında eğitim, kurs ve seminerler düzenleyen, öğrenci değişim programları ile farklı kültür ve coğrafyadan insanları bir arada buluşturan, sağlık ve konut projeleri ile Türk dış politikasının farklı bir yönünü gösteren bir kurumdur.³⁵

Balkan ülkeleri, Türkiye ile ortak bir tarihe sahip olması ve Türk ve/veya Müslüman bir nüfusa sahip olmaları nedeniyle Türkiye'nin ilgi alanında olmuştur. Özellikle Türk ve Müslüman azınlıkların varlığı, kamuoyu oluşturma anlamında Ankara'nın yumuşak gücünün Balkanlar'daki temelini oluşturmaktadır. 1990'lar boyunca bölgenin kanlı çatışmalara sahne olması nedeniyle sadece insanlar değil birçok yapı da zarar görmüştür. Bu anlamda, TİKA da, Türkiye'nin diğer kamu diplomasisi kurumlarından daha önce bir tarihte kurulmasıyla, barışın sağlanması sonrasında bölgenin tekrar yapılanmasında görev almıştır. Fakat 1990'lı yıllarda düşük bütçeye ve kısıtlı bir yapılanmaya sahip olmasından dolayı Bosna Hersek dışında açılan tüm Koordinasyon Ofisleri, SSCB'den koparak yeni bağımsız olan Türk Cumhuriyetlerindedir.³⁶ Buradan anlaşılacağı üzere, bu dönemde TİKA'nın bölgedeki faaliyetleri sınırlıdır.

TİKA, yeniden yapılandırıldığı 2001 ve özellikle 2011 yıllarından sonra Balkanlarda hareket alanını genişletmiştir. "TİKA'nın günümüzde, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da 12 koordinatörlüğü vardır: Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Macaristan, Makedonya, Moldova, Romanya, Sırbistan, Ukrayna (Kiev, Kırım)".³⁷ TİKA, sayılan bu ülkelerde sağlık, eğitim, cami ve kilise restorasyonları, köprü yapımı ve karayolları gibi ulaşım hizmetleri, temiz su kaynaklarına ulaşım konularında

³⁴ Bkz. TİKA Faaliyet Raporları, https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22 (22.12.2019)

³⁵ Tuncay Kardaş ve Ramazan Erdağ, "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, 2012, s. 172.

³⁶ Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu, "Balkanlar'da YTB Ve TİKA'nın Türk Kamu Diplomasisi Kurumları Olarak Faaliyetleri Ve Türkiye'nin Bölgedeki Yumuşak Gücüne Etkileri", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2017, s. 124.

³⁷ Aynı yerde.

çeşitli çalışmalar yapmaktadır. “Balkanlardaki Türk-İslam kültür mirasının korunması amacıyla Osmanlı Devleti yönetiminde XV. ile XIX. yüzyıllar boyunca inşa edilmiş eserler TİKA tarafından restore edilerek yeniden ayağa kaldırılmaktadır.”³⁸ Eğitim alanında son dönemlerde yapılan çalışmalar arasında, “TİKA, Bosna Hersek Federasyonu Eğitim ve Bilim Bakanlığı (FMON) ve MEB işbirliğinde; Türkiye’de özel eğitim uygulamalarındaki yenilikleri Balkanlar’da bulunan dost ve kardeş ülkelerle paylaşmak amacıyla “Özel Eğitimde Türkiye-Balkanlar Tecrübe Paylaşımı, Engelimi Türkiye İle Aşıyorum” projesi, Kosova – Öğrenci Yurdu Modernizasyonu ve Makedonya – Üsküp İsa Bey Medresesi Eğitim ve Yurt Binası Modernizasyonu projesi”³⁹ örnek olarak gösterilebilir. Sağlık alanında ise “Bosna-Hersek – Klinik Merkezi Hematoloji Bölümü Modernizasyonu, Makedonya–Ambulans Temini”⁴⁰ gibi projeler örnek verilebilir. TİKA’nın bunun gibi daha birçok alanda faaliyeti ve projesi vardır ve hepsini burada saymak mümkün değildir. Tüm bunlar Türkiye’nin bölgeye ve bölge halklarına ne kadar önem verdiğiğin göstergesi niteliğindedir.

2.1.2. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türkiye’nin en önemli kamu diplomasisi kurumlarından biridir ve diaspora diplomasisi açısından da önem taşımaktadır. Diaspora diplomasisi, başka coğrafyalarda yaşayan ve soy ortaklığına sahip olan vatandaşlara yönelik politikaları içeren bir kavramdır. Bu anlamda büyük bir önem arz eden YTB, 2010 yılında Başbakanlığa bağlı bir kurum olarak, Türkiye’nin soydaş ve akraba toplulukları ile kültürel ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacıyla kurulmuştur.⁴¹ Temelde bu amaçla kurulan YTB, faaliyet alanını gün geçtikçe genişletmiş ve genişletmeye de devam edecek gibi bir görünüm sergilemektedir.

“YTB’nin çalışma alanları temelde üç başlıkta toplanabilir: yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlar, kardeş topluluklar ve uluslararası öğrenciler.

³⁸Soner Karagül, “Türkiye’nin Balkanlar’daki “Yumuşak Güç” Perspektifi: TİKA”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2013, s. 93.

³⁹ TİKA 2018 Faaliyet Raporu, s. 59-60,
<https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Faaliyet%20Raporu%202018/TikaFaaliyetWeb.pdf> (22.12.2019)

⁴⁰ TİKA 2018 Faaliyet Raporu, s. 73,
<https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Faaliyet%20Raporu%202018/TikaFaaliyetWeb.pdf> (22.12.2019)

⁴¹Muharrem Ekşi, “Türkiye’nin Türk Dünyasına Yönelik Kamu Diplomasisi: Yeni Araç ve Mekanizmalar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 2017, s. 17.

Türkiye toprakları dışında yaşayan vatandaşların sayısı altı milyonu bulmaktadır. Bu anlamda bu kişilere yönelik yapılan en önemli uygulama, 2014 yılında bu kişilerin Türkiye genel seçimlerinde oy kullanabilmesidir ve YTB de bunun sorunsuz uygulanması için çalışmalar yapmaktadır.⁴² Bu uygulama dışarıda yaşayan Türk vatandaşlarının, hala Türkiye içinde söz haklarının bulunduğu inançlarını yükselterek bu ülkeden kopmamalarını sağlamıştır. Uluslararası öğrenciler bağlamında ise bugün Türkiye'de 7,5 milyon öğrenci öğrenim görmektedir.⁴³ Yine bu uygulama açısından, Türkiye Bursları adı altında burslar verilmekte ve bu burs kapsamına uçak bileti, sağlık sigortası, Türkçe eğitimi gibi yardımlar da dahil edilmektedir.⁴⁴ Bu öğrenci programları, gençlerin dinamik zihinlere sahip olması ve bir ülkenin geleceğini ellerinde taşıyor olmaları nedeniyle önem taşımakta ve Türkiye'ye bakış açısını da olumlu etkilemektedir.

Türkiye'nin Balkanlar'da diaspora diplomasisini yürüten YTB, öğrenci değişim ve burs programları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ilişkileri geliştirmektedir.⁴⁵ Bununla birlikte Türkiye'nin bölgedeki amacı, Osmanlı-Müslüman-Türk kültürünü Balkan ülkelerinde gençler nezdinde de yaşatmaktır. Bu kapsamda birçok öğrenci Türkiye Bursları fırsatından yararlanmaktadır. YTB'nin Balkan ülkelerinde diğer çalışmaları da Türkiye Stajları Programı, Diaspora Gençlik Akademisi Programı, Edirne Kapıkule ve İpsala Gümrük Kapılarında Vatandaşlarımıza Yönelik Uğurlama Faaliyetleri, Kapıkule ve İpsala Sınır Kapılarında Gerçekleştirilen Seçim Tanıtım Faaliyetleri, Osmanlı Medeniyeti Kitabı Arnavutça Baskısı, Balkan Gençliği Eğitim ve Kültür Programı, Bilim Seyyahları Projesi (Yunanistan ve Bulgaristan'dan lise öğrencilerinin katılımı ile), "Göçün Acısında Birleşen Gönüller" Fotoğraf Sergisi ve Müzik Dinletisi, İstanbul Kültür Buluşması (Yunanistan'da öğrenim gören üniversite öğrencileri), Benim Güzel Dinim Kitap Basım Projesi (Bulgaristan Türklerinin dini eğitimi) sıralanabilir.⁴⁶ YTB, Balkanlar'da bunlar gibi daha birçok proje

⁴² Mustafa Arslan, *Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Bir Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak YTB Örneği*, (Altınbaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019, s. 79-80.

⁴³T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uluslararası Öğrenci Hareketliliği, <https://www.ytb.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/uluslararasi-ogrenci-hareketliliği> (23.12.2019)

⁴⁴ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Türkiye Bursları, <https://www.ytb.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/turkiye-burslari> (23.12.2019)

⁴⁵Muharrem Ekşi, "Ak Parti Döneminde.....", s. 724.

⁴⁶ YTB 2018 Faaliyet Raporu, s. 36-53, <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/faaliyet-raporlari> (23.12.2019)

yürütmektedir ve TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü ile de işbirliği içinde bölgede yer almaktadır.

2.1.3. Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK)

Artan küreselleşme ile birlikte, sadece devletlere ve örgütlere değil, bireylere de ayrı bir önem atfedilmesi, onlara yönelik politikalar geliştirmeyi gerekli kılmıştır. Bu anlamda yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri, Türkiye'nin de son yıllarda sıklıkla başvurduğu bir politika aracı olmuştur. Bu amaçla oluşturduğu kurumların arasındaki işbirliğini sağlamak amacıyla, 2010 yılında Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü kurulmuştur ve yine bu kurum çeşitli dış politikaları yürütmekle birlikte üniversite programları, siyasal iletişim faaliyetleri ve medya tanıtım çalışmaları alanlarında faaliyet göstererek, devletten-halka ve halktan halka çeşitli projeler de yürütmektedir.⁴⁷

Türkiye'yi her alanda dünyaya tanıtmayı amaçlayan KDK, değişen politika anlayışlarına Türkiye'nin de yerinde bir uyum sağladığını ispatlama girişimlerinde bulunmaktadır. “KDK üniversite programları çerçevesinde kamu diplomasisi panelleri, dış politika tanıtım programları, dış politika çalıştayları, gençlik programları gerçekleştirmektedir. Yine siyasal iletişim faaliyetleri açısından ülke toplantıları, akil insanlar konferansları, Avrupa toplantıları, İstanbul Küresel Forumu gibi projeler gerçekleştirmektedir. Medya-tanıtım çalışmaları açısından da Gazeteci Heyetleri Programı ve yabancı basını bilgilendirme gibi faaliyetlerde bulunmaktadır.”⁴⁸

Ülke toplantıları, Türkiye hakkında dışarıda araştırmalar yapan uzmanları Türkiye'deki uzmanlarla görüşmektedir ve bu amaçla başlattığı projede Bosna-Hersek Programı da yer almış ve 1990 Yılından Sonra Balkanlar'daki Değişim ele alınmıştır.⁴⁹ Ayrıca düzenlenen panellerde, “Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ve Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü” ev sahipliğinde düzenlenen “Bosna-Hersek ve Suriye Örneklerinde Uluslararası Toplumun Duruşunu Anlamak” başlıklı toplantıya

⁴⁷ Yıldırım Turan-Ahmet Karanfıl, “Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Unsuru Ve T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Örneği”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2017, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 23-24.

⁴⁸ Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasi*....., s. 187.

⁴⁹ Gonca Yıldırım, *Uluslararası Halkla İlişkiler Perspektifinden Kamu Diplomasisi: “Türkiye Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Örneği Çerçevesinde Kültürel Diplomasi”*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014, s. 297.

konuşmacı olarak Suriye, Bosna-Hersek ve Slovenya'da yaşananların tanığı gazeteciler katılarak görüşlerini aktarmışlardır.”⁵⁰

2017'de, Türkiye'de yapılan anayasa ve rejim değişikliği ile birlikte KDK üzerinde de değişiklikler yapılmıştır. Daha önce Başbakanlığa bağlı olan KDK, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'na bağlanmış ve lağvedilmiştir; bu kurumun görevleri ve yürüttüğü faaliyetler de bu başkanlığa devredilmiştir.

2.1.4. Yunus Emre Enstitüsü

Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye'nin dilini ve özellikle kullandığı ‘Osmanlı mirasını’ yayan belki de en kapsamlı kuruluştur. Türk dilini, tarihini, kültür ve sanatını yaymak amacıyla 2007'de kurulup 2009'da faaliyete başlayan Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye'nin ilk kültür diplomasisi kurumu olarak, ilk merkezini Bosna-Hersek'te açmış ve yayıldığı ilk bölge de Balkanlar olmuştur.⁵¹ Türkiye'nin yumuşak güç politikası olarak benimsediği kültür diplomasisini, geç açılmış da olsa başarılı bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bu amaca yönelik dünyanın dört bir yanında Yunus Emre Kültür Merkezleri açılmıştır.

Yunus Emre Enstitüsü'nün en aktif olduğu bölge, ilk yayılmaya başladığı yer olan Balkanlar'dır. 46 ülkede faaliyet gösteren kuruluşun, 15 merkezle ilk sırada olan Balkanlar özelindeki merkezleri şunlardır: Arnavutluk – İşkodra, Tiran; Bosna-Hersek – Foymitsa, Mostar, Saraybosna; Hırvatistan – Zagreb; Karadağ – Podgoritsa; Kosova – İpek, Priştine, Prizren; Macaristan – Budapeşte; Makedonya – Üsküp; Romanya – Köstence; Romanya – Bükreş; Sırbistan – Belgrad.⁵² Yunus Emre Enstitüsü, Balkan ülkelerinin büyük çoğunluğunda Türkçe eğitimi için Türkiye'den hocalar getirtmekte ve bunları Türkoloji Projesi kapsamında yapmaktadır; aynı zamanda Enstitü eliyle birçok üniversite açılmış, var olanlarda Türk dili bölümleri açılmış ve Türkçenin ilk ve ortaöğretimde seçmeli ders olarak verilmesi sağlanmışır.⁵³ Yunus Emre Enstitüsü, sadece Türk dili anlamında değil, kültürel mirasın korunması anlamında da çalışmalar yapmaktadır. Bunlar arasında tarih, edebiyat ve sanat gibi alanlar da vardır.

⁵⁰ Gonca Yıldırım, a.g.t., s. 300.

⁵¹ Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasisi.....*, s. 195-197.

⁵²Yunus Emre Enstitüsü, Kültür Merkezlerimiz, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> (24.12.2019)

⁵³Muharrem Ekşi, “Ak Parti Döneminde.....”, s. 723.

2.1.5. Anadolu Ajansı ve TRT

TRT ve Anadolu Ajansı, Türkiye medyasının temelini oluşturduğundan burada aynı başlık altında incelenecektir. Son yıllarda artan küreselleşme ve dijitalleşme ile birlikte, bilgiye ulaşmak ve onu yaymak çok kolay hale gelmiştir. Bunda en etkili olan araçlar da medya ve kitle iletişim araçlarıdır. Bu araçlar aynı zamanda, bir devletin dış politikasını oluşturmada da son dönemlerde oldukça kullanılan bir yöntem olmuştur ve buna başvurmak, çağın gerektirdiği şekilde, gün geçtikçe de artmaktadır. Yine bu unsurlar, sadece devlete yönelik bir politika aracı olarak değil, kamu diplomasisinin de amacını içeren bir şekilde kamuoyunu etkilemede de büyük önem arz etmektedir.

Türkiye, Ak Parti iktidarının göreve başlamasından itibaren kamu diplomasisine önem vermiş ve devlet kanalı olan TRT'yi de yine yeni iktidar döneminde bu amaçla yeniden şekillendirmiştir. 2006'da 32 dilde yayın yapan Türkiye'nin Sesi ve TRT Avrupa FM açılmış, 2008'de TRT World oluşturulmuştur.⁵⁴ 2009 yılında TRT Avaz kanalına yeniden şekil verilmiş ve etki alanı 27 ülkeye yayılmış; Balkanlar, Orta Asya, Kafkasya, Orta Doğu gibi bölgelere ulaşabilmiştir.⁵⁵ TRT'nin bu kadar geniş coğrafyaya yayılması, Türkiye'nin kültürünün ve dilinin de yayılmasını sağlamıştır. TRT'nin Balkanlara yönelik en önemli hamlesi de 2010 yılında TRT Türk kanalının bu bölgeye yönelmesidir. TRT Türk, Balkanları tümüyle ele almaya çalışarak, Türkiye bakış açısıyla bir Balkanlar görüntüsü sergilemektedir.⁵⁶ Günümüzde de TRT Avaz kanalında, "Balkanlar Diyarı" programı çerçevesinde ülke tanıtımları, Türkiye ve Balkan ülkelerini ilgilendiren özel günlerin anılması, Balkan ülkeleri ve yaşadıkları sorunlarını içeren videolar yayınlanmaktadır.⁵⁷

Anadolu Ajansı, Türkiye'nin sesi olmuş köklü bir medya kuruluşudur. Türkiye'nin ülke içinde ve dışında kamuoyuna seslendiği yegâne aracı olmuştur. Özellikle son yıllarda da önemli bir kamu diplomasisi yürüten kurumlardan biri haline gelmiştir. "*Türkçe, İngilizce, Arapça, Fransızca, Rusça, Farsça, BHS (Boşnakça, Hırvatça, Sırpça), Arnavutça, Makedonca ve Kürtçenin Kurmanca ve Soranca lehçelerinde yayın yapan AA, dünyanın en etkin 10 haber ajansından biri sayılmaktadır ve bu yayın dillerini 13'e*

⁵⁴ Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasisi.....*, s. 228.

⁵⁵ Aynı yerde.

⁵⁶ Muharrem Ekşi, "Ak Parti Döneminde.....", s. 729.

⁵⁷ TRT Avaz, Balkanlar Diyarı, <https://www.trtavaz.com.tr/videolar/gezi-programlari/balkanlar-diyari-trt-avaz/PL4i8eZUVaPZkLdGwto1PHcj79kE8ByjRn> (24.12.2019)

çıkarmıştır.”⁵⁸ Balkan ülkelerinde de oldukça etkili olan Anadolu Ajansı, Türkiye'nin bölgedeki kamuoyuna seslenmesinde en önemli aracı konumundadır.

2.1.6. Diyanet İşleri Başkanlığı

Dini kuruluşlar da temelde yumuşak güç araçlarından olabilmektedir; çünkü bir devletin veya topluluğun kültürünü din de oluşturmaktadır. Bu anlamda Balkanlar'da din ortaklığına da sahip olan Türkiye, Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla burada dini diplomasi yürütebilmektedir. Zaten Balkanlar'da “Türk” ve “Müslüman” aynı anlama gelmektedir. Diyanet'in Balkanlar'da yürüttüğü projeler de çeşitlenmektedir. “Kuran'ı bölge dillerine çevirmek, Kuran kursları vermek, bölgeden dini ilgiyle eğitim amacıyla Türkiye'ye gelen öğrencilere burs imkanı sağlamak, eski camilerin restorasyonu ve yeni camilerin yapımında TİKA ile birlikte yer almak, Türkiye ve Balkan ülkelerinin müftülerini buluşturan Kardeş Şehirler Projesi'ni yürütmek, Balkanlar ve Türkiye'deki dinsel örgütler arasında bağlantı kurmak”⁵⁹ gibi birçok uygulamayı Diyanet, Balkanlar'da gerçekleştirmektedir.

2.1.7. Dışişleri Bakanlığı

Dışişleri Bakanlığı bir devletin birincil dış politika yapım organıdır. Devletlerin uluslararası alanda nasıl davranacağı; komşularına, rakiplerine, uluslararası ve bölgesel kuruluşlara karşı nasıl bir politika izleyeceği yönünde kararlar Dışişleri Bakanlıkları bünyesinde uygulanır. 1990 ve özellikle 2000 yılları sonrası değişen uluslararası konjonktür ile birlikte, sistem çok kutupluluğa evrilmiş ve aktör sayısında bir artış meydana gelmiştir. Bu anlamda belki de en önemli nokta bireyin de uluslararası alanda tek başına yer almasıdır. Bununla birlikte, devletler de hem iç politika hem de dış politika kurumlarını bireylere yönelik olarak şekillendirme yoluna gitmişlerdir.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı da bu anlamda, bireyi de içine alan bir şekilde, kamu diplomasisi faaliyetleri de yürüten bir kurum olarak 2010 yılında tekrar yapılandırılmıştır. Dışişleri bakanlığı bünyesinde, Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü, Diplomasi akademisi Başkanlığı ve

⁵⁸ Anadolu Ajansı, AA'nın dil ve haber ağı güçleniyor, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aanin-dil-ve-haber-agi-gucleniyor/949074> (24.12.2019)

⁵⁹ Mehmet Özkan, “Türk Dış Politikasında Din ve Dini Diplomasi”, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Editörler: Mehmet Şahin-B. Senem Çevik, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 148.

Kültürel Diplomasi Genel Müdür Yardımcılığı gibi direkt olarak kamu diplomasisi faaliyetleri yürüten kurumlar açılmıştır.⁶⁰

Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü, Diplomasi akademisi Başkanlığı ve Kültürel Diplomasi Genel Müdür Yardımcılığı kurumları, Yunus Emre Enstitüsü ve Türkiye Bursları programlarına paralel hareket etmekte, yurtdışındaki Türk kültür varlığı adı altında, Balkanlar'da, Orta Asya ve Orta Doğu'da bu varlıkları koruma ve tarihi eser kaçakçılığı ile mücadele etmekte, ülkenin tanıtımı için çeşitli etkinlikler düzenlemekte etkindir.⁶¹ Türkiye'nin kültürel diplomasi alanında önemli kurumlarından biri haline gelen Dışişleri Bakanlığı, kültür ortağı Balkanlar'a önem vermekte ve buradaki faaliyetlerini TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü ile koordinasyon halinde gerçekleştirmektedir.

2.1.8. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)

Daha önce de belirtildiği gibi, yumuşak güç kavramını ortaya atan Joseph Nye, yumuşak güç ve sert güç arasında keskin bir ayrım yapmamıştır. Bu açıdan bazı durumlarda sert güç kaynakları veya yöntemleri de yumuşak güç oluşturmada kullanılabilir. Bir ülkenin askeri kapasitesi genelde o ülkenin sert gücünü oluşturmaktadır; fakat olayların seyrinin değişmesi ya da durumun elvermesi halinde o ülkenin silahlı kuvvetleri yumuşak güç faaliyetleri yürütebilir. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) de bu çerçevede güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Bir askeri gücün, kamu diplomasisi amacıyla kullanılması silahlı kuvvetlerin bulunduğu bölgedeki tavırlarına bağlıdır. Eğer silahlı kuvvetler bir ülkeye işgal amacıyla girmediyse, o bölgede daha çok insanların ve barışın korunması için bulunuyorsa, bu askeri gücün yumuşak yanını ifade edebilir.⁶² Silahlı kuvvetler, görevde bulunduğu bölgede siyasal ve toplumsal yapının kurulması amacıyla faaliyetlerde bulunuyorsa bu da yumuşak güç içinde değerlendirilebilir. TSK'nin barışı koruma amacıyla çeşitli harekâtlara katılmasına ve Balkan bölgesi üzerinde de böyle bir deneyime sahip olmasına bu açılardan bakılabilir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Balkanlar coğrafyasında patlak veren çatışmaların tahrip gücünün insani boyutlara ulaşması ve uluslararası alanda

⁶⁰ Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasisi.....*, s. 178-179.

⁶¹ Dışişleri Bakanlığı, Dış Politika, <http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa> (24.12.2019)

⁶² Hatice Doğan, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri", *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Editörler: Mehmet Şahin-B. Senem Çevik, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 297-298.

bölgeye yönelik bir müdahalenin gerekliliği doğrultusunda gerçekleştirilen BM ve NATO harekâtlarına, Türkiye de kültürel ve tarihi ortağı olan bölgede güvenliği sağlamak amacıyla katılım sağlamıştır. “TSK, Bosna-Hersek ve Kosova’da Sivil-Asker İşbirliği (SAİ) adı altında gerçekleştirilen kamu diplomasisi faaliyetlerine katılım göstermektedir. Bosna-Hersek’te kurulan EUFOR ALTHEA Harekâtı ve SAİ temelinde TSK, Türkçenin öğretilmesi, okul ve hastanelerin restorasyonu, Ramazan ayında ihtiyaç sahiplerine yardım ve satranç turnuvası gibi faaliyetlerde bulunarak bölge halkının Türkiye’ye bakışına olumlu yönde etki etmektedir. Kosova’da, Kosova Gücü (KFOR) temelinde buna benzer faaliyetler yürütmektedir.”⁶³ Kısacası, TSK’nin bölgede üstlendiği bu görev, Türkiye’nin yumuşak gücünün önemli bir kısmını da oluşturmuş, bu faaliyetlerin ayırım yapmaksızın yürütülmesi de Türkiye’ye dostça bakışın artmasında etkili olmuştur.

2.1.9. Türk Sinema ve Dizileri

Sinema ve diziler, bir ülkenin kültürünü sergilemesinde önemli araçlardan biridir. Çünkü bu unsurlar, o ülkenin günlük yaşam tarzını, günlük konuşma dilini, giyim ve yemek kültürlerini içermektedir. Ayrıca film ve diziler, günlük konuşma dilini içermesiyle o dilin öğrenilmesini veya konuşulmasını kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan da ülkenin önemli bir kültür diplomasisi aracı haline gelmektedir. Türkiye ve Balkanlar üzerinde bu değerlendirildiğinde, bölgede kendisine ortak tarih, kültür ve Osmanlı mirası söylemini benimsemiş olan Türkiye’nin, Muhteşem Yüzyıl gibi tarihi dizilerin varlığıyla Balkan ülkelerinde bir cazibe oluşturduğu söylenebilir.

Yumuşak güç uygulamalarının Türkiye’de 2000’lerin ortalarından itibaren artmasıyla, Türk dizi ve filmlerinin yurtdışına açılması da kamuoyunu kendine çekmek anlamında önemli bir araç olmuştur. 2008 yılında Gümüş dizisinin Orta Doğu’ya satılmasıyla başlayan bu gelenek büyük bir ilgiyle karşılaşmış, özellikle yakın komşulara ve dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. “Romanya, Hırvatistan, Karadağ ve Sırbistan'a, "Kara Sevdâ", "Kara Gül" ve "Bir Zamanlar Çukurova" dizileri ihraç edilirken, diziler bu ülkelerde Türk malı ürünlerin ve trendlerin takip edilmesinde etkili olmuş, Macaristan’da Binbir Gece’nin gösterilmesinden sonra birçok kişi Türkçe kurslarına gitmeye başlamıştır.”⁶⁴

⁶³ Hatice Doğan, a.g.m., s. 306-310.

⁶⁴ Hürriyet, Türk Dizilerinin Yurtdışı Reytingi Hizmet ve Mal İhracatını Artırdı, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/turk-dizilerinin-yurt-disi-reytingi-hizmet-ve-mal-ihracatini-artirdi-41370314> (24.12.2019)

Tıpkı diziler gibi sinema filmleri de bir devletin kültürünü ve dilini yaymada önemlidir. Kültür Bakanlığı bu konuda oldukça aktif politikalar yürütmektedir. Yurt dışında gerçekleştirilen Türk film festivallerine destek vermektedir ve yurtdışında düzenlenen film haftalarında, Türk filmlerinin tanıtılması aşamasında maddi payı da vardır.⁶⁵ Balkanlar'da gerçekleştirilen film festivallerinde birçok Türk filmi ödüller almıştır ve hepsini burada saymak mümkün değildir. Kısaca, Türk sinema ve filmleri, son yıllarda yurtdışında oldukça ilgi gören ve kamuoyunu etkileyen unsurlar olmuştur. Türkiye de bunun farkında olarak, biraz da turizm açısından, ilgi gören dizi ve sinema filmlerinin ihracını arttırmaktadır.

2.1.10. Türkiye Maarif Vakfı

Türk kültür ve tarihi, geniş coğrafyalara yayılmıştır ve zengin bir yapıya sahiptir. Bu zenginliğin yaşatılması için de nesilden nesile ve bölgeden bölgeye aktarılması gerekmektedir. Bu anlamda eğitim önemli bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir devletin gelecekte de içeride ve dışarıda soydaş halklarına seslenebilmesi için, o soydaşların hala o kültürü ve tarihi yaşatıyor olması gerekmektedir ve bu çerçevede gerçekleştirilen eğitim de yumuşak gücün bir başka yüzünü oluşturmaktadır. Çünkü bu eğitim faaliyeti ile kamuoyunun bağlılığı arttırılmak amaçlanmaktadır.

Türkiye Maarif Vakfı da, Türk kültürünü ve tarihini yaşatmak ve aktarmak amacıyla 2016'da kurulmuş ve bu anlamda bir kamu diplomasisi kurumu olarak faaliyetlerini yürüten bir oluşumdur. "17.06.2016 tarihli 6721 sayılı kanun ile kurulan Türkiye Maarif Vakfı, yurt dışında Türkiye Cumhuriyeti adına Milli Eğitim Bakanlığı dışında doğrudan eğitim kurumu açma yetkisine sahip tek kuruluştur."⁶⁶ İlk olarak Orta Doğu temelli faaliyet gösterse de, daha sonra Balkanlar coğrafyasında da etki alanını genişletmek amacıyla projelere başlamıştır. Toplamda 321 eğitim kurumu açmış olan Vakıf, Arnavutluk'ta 4, Bosna-Hersek'te 3, Kosova'da 7, Makedonya'da 5 ve Romanya'da 5 olmak üzere anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise açmıştır.⁶⁷ Vakıf, sadece okullar açmakla kalmayıp, okul malzemeleri ve kalacak yer desteği de vermektedir. Bu açıdan da Türkiye Maarif Vakfı, yeni bir oluşum

⁶⁵ B. Senem Çevik, "Kültürel Diplomaside Devlet Dışı Aktörler: Türk Sineması ve Dizileri", *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Editörler: Mehmet Şahin-B. Senem Çevik, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 407.

⁶⁶ Türkiye Maarif Vakfı Tanıtım Kataloğu, <https://turkiyemaarif.org/uploads/TanitimKatalogu2018.pdf> (25.12.2019)

⁶⁷ Türkiye Maarif Vakfı, Dünyada TMV, <https://turkiyemaarif.org/page/42-dunyada-tmv-16> (25.12.2019)

olmasına rağmen etki alanını geliştirmekte ve Türkiye'nin önemli kamu diplomasisi kurumlarından biri haline gelmektedir.

2.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BALKANLAR'DAKİ YUMUŞAK GÜCÜ

Balkanlar coğrafyası üzerinde yumuşak güce sahip olan bir diğer aktör de Avrupa Birliği (AB)'dir. Özellikle 2000'lerden itibaren, gerek AB'nin genişleme politikası gerekse Balkan ülkelerinin çatışma gerçekliğinden sıyrılarak yüzünü komşularına ve özellikle AB'ye çevirmesi ile birlikte, AB'nin bölgeye yönelik hem ihtiyaçtan doğan bir dış politika hem de Türkiye için yeni, kendisi için daha eski bir kavram olan kamu diplomasisi aracılığıyla yaklaşması söz konusudur. Bu anlamda, AB'nin uluslararası alanda da başvurduğu temel yumuşak güç araçları demokrasi ve insan hakları uygulamalarıdır. Zaten Nye'in da yumuşak gücü açıklarken kullandığı ve bu kavramın temelini oluşturan "çekicilik" noktası, AB'nin kültürü, ekonomisi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi savunduğu değerleri ve bunları yayma hedefinden dolayı AB'nin varlığında doğal olarak bulunmaktadır. AB'nin, BM gibi bir askeri güce ve yaptırım mekanizmasına sahip olmayışı da onun yumuşak güç öğelerine daha fazla önem vermesini gerektirmiştir. Bir siyasi danışmanlık kuruluşu olan ve kamu diplomasisi alanında çalışmalar yaparak son beş yıldır yıllık yumuşak güç raporları sunan Portland'ın endekslerine göre AB bu sıralamada 30 ülke koltuğundan 16'sını elde ederek listenin yarısından fazlasına sahip olmuştur. Fransa ve Almanya'nın genellikle ilk üçte yer aldığı yıllık raporlarda sıralamaya giren diğer AB üye devletleri ise İsveç, Hollanda, İtalya, İspanya, Danimarka, Finlandiya, Avusturya, Belçika, İrlanda, Portekiz, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan ve Macaristan'dır. Türkiye de bu raporlarda son sıralarda yer alsada ilk 30 ülke içerisinde. Bu değerlendirmeler ve sıralamalar temel olarak kültür, dijital altyapı, devlet uygulamaları, demokrasi ve insan hakları gelişmeleri ve eğitim gibi kıstaslar esas alınarak oluşturulmuştur.⁶⁸ AB, yumuşak güç anlamında kültürel alandaki harcamalarına ve yatırımlarına da oldukça önem vermektedir. Bu açıdan, dünya genelinde en çok kültür yatırımı yapan ülke de bir AB üyesi olan Fransa'dır. Ayrıca Birlik, eğitim konusuna da dikkatle yaklaşmakta ve uluslararası düzeyde öğrenci çekmek amacıyla okullarını geliştirmektedir. Dünyanın ilk 100 üniversitesi içerisinde 27 kurumunu sokan AB eğitim konusunda ABD ile yarışmakta ve hatta onu geride bırakmaktadır. AB'yi bu anlamda çekici kılan bir diğer noktası ise sivil toplum ve düşünce

⁶⁸ Portland, The Soft Power 30 A Global Ranking Of Soft Power 2019, <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2019/10/The-Soft-Power-30-Report-2019-1.pdf> (13.10.2020)

kuruluşlarının güçlü ve daha serbest bir şekilde hareket alanına sahip olan yapılarıdır.⁶⁹ Azınlık hakları, düşünce özgürlüğü, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, kadın-erkek eşitliği gibi birçok konuda sivil toplum kuruluşları Avrupa'yı daha da çekici kılmaktadır.

1990 yılı ve devamındaki on yıl Balkanlar açısından oldukça zor bir dönem olmuştur ve bu dönemin yansımaları günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Yugoslavya'nın parçalanma süreci ile birlikte, etnik kimliklerin katliamlara varan çatışmaları, bölgenin hafızasında silinmez bir tarihi oluşturmaktadır. Bu çatışmalar günümüzde son bulmuş olsa da, hala toprak temelli arzular ve özellikle Bosna-Hersek'te 1995 Dayton Anlaşması ile oluşturulan mekanizma tartışma konusu olmaktadır.

İki kutuplu yapının hakim olduğu dönemde, farklı bloklarda yer alan Avrupa ve Balkanlar, bu dönemde sistemden bağımsız olmadıkları için, ikili ilişkilerde durağan bir dönemden geçmişlerdir. 1990'lara gelindiğinde ise, iki bölge de kendi iç sorunlarıyla uğraşmak durumunda kalmıştır. Balkan ülkeleri bağımsızlık ve toprak talepleriyle etnik çatışmalar yaşarken, AB de kendi müktesebatında çeşitli değişiklikler gerçekleştirmiş ve kendini yeniden yapılandırmıştır. Bu nedenle de yakın coğrafyasında yaşanan kanlı çatışmalara ve insan hakları ihlallerine, kendi müktesebatıyla çelişerek, müdahale etmekte yetersiz kalmıştır. Hatta bu durum, ABD'nin o dönemde bölgede daha etkin olmasına yol açmıştır. Çatışmaların boyutu genişleyince, ABD müdahale etmek istemiş; fakat bunun öncesinde inisiyatifi bölgede etkin olması beklenen AB'ye bırakmış, fakat AB'nin bu sorumluluğu alamaması üzerine bölgeye BM ve NATO temelinde dahil olmuştur. Daha sonra AB de bu operasyonlara maddi ve manevi destek sağlamıştır.

AB'nin o dönemde bölgede etkin olamaması, daha doğru bir ifadeyle başat güç olamaması ve bu rolü ABD'ye kaptırması, sadece yaşadığı iç dönüşüm ile ilgili değildir. AB yetkilileri, Balkanlar'ın kendi coğrafyalarında bir bölge olduğunun ve sorumluluğun kendilerine ait olduğunun farkında olmakla birlikte, müdahale etmekte yetersiz kaldıklarını da kabul etmişlerdir.⁷⁰ Bu yetersizlikteki diğer etken de AB'nin askeri bir yapılanmasının ve yaptırımının olmaması olarak gösterilebilir. Çünkü AB, temel olarak

⁶⁹ Zekeriyya Akdağ – Süleyman Ekici, “Avrupa Birliği'nin Uluslararası Politikada Etkili Olma Aracı: Yumuşak Güç”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:2, 2017, s. 44-46.

⁷⁰ Birgül Demirtaş, “AB'nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar'da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarılamayanlar”, *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, **Derleyenler:** Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay, Çağrı Erhan, Ankara, 2018, s.190-191.

ekonomik anlamda işbirliği güden bir kuruluş olmuştur. Bosna-Hersek krizinden sonra, Kosova krizinde ateşkes ve işbirliği anlamında, Almanya ve Fransa Dışişleri Bakanları AB nezdinde çözüm önerileri ve barış süreci önermiştir; fakat bu Miloseviç yönetimi tarafından kabul edilmemiş, 1999'da da bölgeye NATO müdahalesi gerçekleşmiştir.

Tüm bu gelişmelerin sonucunda, 1990'lı yıllar boyunca AB yakın komşusu olan Balkan coğrafyasını, güvenlik anlayışında bir tehdit olarak algılamıştır. 2000'li yıllardan itibaren, bölgedeki çatışmaların çözüme bağlanması ile birlikte, AB genişleme politikası çerçevesinde Balkanlara üyelik fırsatı vererek ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu genişleme politikasına gidilen yolda, 1990'lı yıllarda AB müktesebatında yapılan değişikliklerin önemi vardır. "1991 Maastricht Anlaşması, 1993 Kopenhag Kriterleri ve 1999 İstikrar ve Ortaklık Süreci, AB'nin yeni yapılanmasını içeren unsurlardır. AB, 1990'lı yıllarda demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve azınlıkların korunması ilkelerini benimsemiş ve bunları üyelik şartı olarak da sunmuştur."⁷¹ 2000'li yıllardan itibaren de aktif bir genişleme politikası izlemeye başlamıştır ve bu politika Balkan ülkelerini de içermektedir. Çünkü Balkan coğrafyası, jeopolitik bir öneme sahiptir; ticaret ve enerji aktarımı yollarının kesişimi niteliğindedir. Bu açıdan da AB için ayrı bir yeri vardır. Aynı şekilde Balkan ülkeleri için de Avrupa Birliği vazgeçilmezdir. 2000'li yılların başında savaştan çıkmış ve ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak çökmüş Balkan ülkeleri, AB'yi kendilerine bu anlamda yardım edebilecek yeterliliğe sahip olarak görmüşler ve ona yönelmişlerdir. AB açısından bakıldığında ise enerji trafiği yolunda bir köprü niteliği taşıyan Balkanlar'ın önemi göz ardı edilemezdir. Öte yandan, 2011 yılında Ortadoğu'da patlak veren Arap Baharı sonrasında savaştan kaçmak zorunda kalan milyonlarca göçmen için hem yakınlığı hem de gelişmişlik düzeyi açısından AB cazip bir seçenek olmuştur. Göçmenlerin AB'ye ulaşmak için kullandıkları yolda Balkanlar önemli bir transit noktadır. AB ise bu konuyu bir güvenlik tehdidi olarak gördüğünden, Balkanlar AB açısından daha da üzerine düşülesi bir konu olmuştur. Bu gelişmelerle de paralel olarak son yıllarda artan aşırı-milliyetçi ve aşırı-sağ kavramları AB'yi de etkisi altına almıştır ve bu açıdan da daha içine kapanık daha sert politikalar izleme yoluna gitmiştir. Bu nedenle yumuşak güç ve kamu diplomasisi alanlarına verdiği öneme bir gölge düştüğü de gözlerden kaçmaması gereken bir durumdur. Fakat yine de AB'nin temsil ettiği değerler ve sunduğu fırsatlar cazibesini devam ettirecektir.

⁷¹ Birgül Demirtaş, a.g.m, s. 187.

AB, yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramlarıyla Türkiye'den çok önce tanışmıştır. Zaten AB, kuruluşundan itibaren diğerlerini cezbetmiştir. 1990 yılında kendine atfettiği “demokrasi taşıyıcılığı” ile birlikte de Balkanlar ve Türkiye dahil birçok ülkenin ve kamuoyunun yüzünü ona dönmesine neden olmuştur. 1999 yılında AB'ye başvuruda bulunan birçok ülkeye adaylık statüsü vermiştir. 1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye ve 2003'te Selanik Zirvesi'nde de Balkan ülkelerine adaylık statüsü vermiştir.⁷² Slovenya 2004'te, Bulgaristan ve Romanya 2007'de, Hırvatistan da 2013'te AB'ye üye olmuştur; Yunanistan ise çok daha önce 1981'de bu oluşuma entegrasyonunu sağlamıştır.⁷³ AB üyeliği için; müzakerelere başlayan Balkan ülkeleri Sırbistan ve Karadağ; aday ülkeler Makedonya ve Arnavutluk; potansiyel aday ülkeler Bosna-Hersek ve Kosova'dır.⁷⁴ AB'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki genişleme süreci Sovyet etkisinin kalktığı Balkanlar'ı içerir ve en geniş beşinci genişlemesidir. Macaristan ve Slovenya beşinci genişleme ile, Bulgaristan ve Romanya ise altıncı genişleme süreci ile Birlik üyesi olmuşlardır; son olarak yedinci genişleme de Hırvatistan ile olmuştur.⁷⁵ Tüm bu bilgilerin ışığında, AB'nin Balkanlar'daki yumuşak gücünü üyelik perspektifinden yürüttüğü söylenebilir. AB'nin 1990'lardan itibaren kendisine yüklediği misyon, bölgesinde istikrarı sağlamak ve hukuk devleti düşüncesini yaymaktır. AB'nin temel amacı, benimsediği değerleri üyelik perspektifi sunduğu ülkelere de benimsetmek, bu ülkelerin ekonomik, insani, demokratik, hukuki yönlerden gelişmesini sağlamaktır. Hatta bu açıdan AB genişlemesinin Balkanlar ayağına “Doğu Avrupa ülkeleri” denmiştir.

Avrupa Birliği'nin yumuşak gücünü, ekonomik yardımlar, sorunların diplomasi yoluyla çözülmesi, demokrasi ve insan haklarını kendisine ilke edinmesi ve bunu üye ve aday ülkelere benimsetmesi gibi unsurlar oluşturmaktadır.⁷⁶ AB'nin bu gücü Balkan ülkelerini ona çeken bir etkidir.

⁷² Avrupa Birliği Zirve Sonuç Bildirgeleri, https://www.ab.gov.tr/avrupa-birligi-zirve-sonuc-bildirgeleri_45449.html (24.12.2019)

⁷³ Avrupa Birliği'ne Üye ve Aday Ülkeler, <https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9> (24.12.2019)

⁷⁴ Müzakerelere Başlayan Aday Ülkelerin İlerleme Durumu, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/mzakerelere_balayan_aday_ulkelerin_ilerleme_durumu_temmuz_2019_tr.pdf (24.12.2019)

⁷⁵ Tefik Mesut Eren, “Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası ve Yumuşak Gücünün Geleceği”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, 2014, s. 363-364.

⁷⁶ Ayhan Nuri Yılmaz-Gökmen Kılıçoğlu, “Avrupa Birliği'nin Yumuşak Güç Kullanımı ve Diğer Ülkeler Üzerindeki Olumlu Etkisi”, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, 2017, s. 91.

Portland'ın raporunda da belirtildiği üzere, Almanya ve Fransa yumuşak güç ve kamu diplomasisi alanında oldukça çaba harcayan iki AB üyesi ülkelerdir ve son "Soft Power 30" raporunda da Fransa birinci sırada, Almanya ise üçüncü sırada yer almıştır. Fransa'nın yumuşak gücünü de kültür oluşturmaktadır. Fakat Fransa yumuşak güç ve kamu diplomasisi faaliyetlerini geçmişten beri etki alanında bulunan Afrika üzerinde yürütmektedir. Fransa bu amaçla, Fransa Dışişleri Bakanlığı ile birlikte Kültür ve İletişim Bakanlığı, Fransa Kalkınma Ajansı, Yurtdışında Fransızca Öğretimi Ajansı, Campus France, Fransız Kültür Enstitüleri, Fransa Gönüllüleri gibi kurumlar ile temelde eğitime, fakir ülkelere yönelik ekonomik yardıma, kültürel faaliyetlere ve Fransız diline dayanan faaliyetler yürütmektedir.⁷⁷ Almanya'nın kamu diplomasisi faaliyetlerini ise Alman dili, kültürü, eğitim olanakları gibi ana yumuşak güç öğeleri oluşturmakla birlikte ülke için temel bir ihtiyaç olan işgücü açığı da önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmanın devamında bir Avrupa Birliği üyesi olan Almanya'nın Balkanlar üzerindeki yumuşak güç uygulamalarından bahsedilecektir.

2.2.1. Almanya'nın Balkanlar'daki Yumuşak Gücü

Bu çalışmada diğer Avrupa Birliği ülkeleri yerine Almanya'nın seçilmesi, tarihinde farklı ideolojilere sahip liderlerinin Balkanlar üzerindeki genişleme politikaları, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olan bir diktatörün evi olması nedeniyle dünya genelinde yaşadığı prestij kaybı ve Soğuk Savaş döneminde bünyesinde iki kutbu da hissetmesi nedeniyle aldığı ağır darbeler sonunda yeniden yapılanarak, bugün AB'de ve dünyadaki başat güçler konumuna ulaşması ve bunu sert güç yöntemlerine kısıtlı bir şekilde başvurarak yapması nedeniyle.

Almanya'nın Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında başta Avrupa'nın haritasını değiştirmek amacıyla izlediği saldırgan politika nedeniyle kendisi hakkında tüm dünyada kötü bir imaj yaratmıştır. Bu savaşlardan yenik çıkması ve ardından Soğuk Savaş'ın simgesi haline gelen Berlin Duvarı ile ikiye bölünmesi ve iki ayrı kutba da şahitlik etmesinden dolayı Almanya tam olarak toparlanamamıştır. Soğuk Savaş'tan sonra ise gücüne kavuşan devlet, sert güçten uzak durmaya çalışmış ve AB'nin çatısı altında onun değerlerine sıkı sıkıya bağlı bir şekilde bölgesel ve uluslararası alanda yerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Askeri güçten oldukça kaçınarak yumuşak güç alanına ağırlık vermeye başlamış ve özellikle eğitime ve Alman diline önem

⁷⁷ Nazlı Ceren Akçay, *Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Kültürel Diplomasi ve Fransa'nın Afrika Ülkelerine Yönelik Uluslararası Öğrenci Programları Örneği*, (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uzmanlık Tezi), Ankara 2014, s. 50-53.

vererek bu çerçevede faaliyetler yürütmeye başlamıştır.⁷⁸ Almanya'nın kendini geliştirme konusunda başarılı olduğu aşikârdır. Bugün Almanya, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda AB'de Fransa'nın yanında gücünü oldukça sağlamlaştırmıştır.

Almanya yumuşak güce verdiği önemi kültürel diplomasiye yaptığı yatırımlarla ispatlamıştır. Yumuşak güç alanında özellikle kültürel diplomasiyi oldukça kullanan Almanya, bu konuyu dış politika hedefleri arasında saymıştır. Bugün Almanya'nın dış politikasının temellerini, AB'nin temel hedeflerini de içerir bir şekilde, "Egemen bir Avrupa, barış ve güvenliğe bağlılık, transatlantik ortaklık, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü" oluşturmaktadır.⁷⁹ Almanya dış politikada kültürel diplomasının bir gereği olarak kültür ve eğitime verdiği önemi bu konuları dış politikasının "üçüncü ayağı" olarak açıklayarak göstermiştir. Alman dış politikasının üç temel ilkesinden birini "Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik (AKBP)" yani "Yabancı Kültür ve Eğitim Politikası" oluşturmaktadır. Almanya uluslararası alanda istikrarı, kendine güven sağlamayı etkileşimi hedeflemektedir. Bunun için de eğitim ve kültür politikasını devlet desteği ile birlikte yürütmektedir. Alman kültür ve eğitim politikasının temel ayaklarını "Goethe Enstitüsü, Alman Akademik Değişim Servisi, Dış İlişkiler Enstitüsü (ifa), Yurtdışı Okullar Merkez Ofisi, Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ), siyasi vakıflar, özel veya işle ilgili vakıflar ve sivil toplum kuruluşları" oluşturmaktadır.⁸⁰ Almanya uluslararası alanda eğitim ve Alman diline verdiği değer kadar kültüre de yine uluslararası düzeyde çeşitli kültürel programlar düzenleyerek önem vermiştir. Bu çerçevede, Alman edebiyatının yayılması, çeşitli film festivalleri ve film gösterimleri, sergi, açılış, dans, tiyatro, müzik gibi kültürel faaliyetlere uluslararası düzeyde yatırım yapmaktadır.⁸¹

Balkanlar, Alman dış politikasında klasik güç sisteminden beri göz ardı edilemeyen bir bölge olmuştur. İki dünya savaşının da bir ayağının bu bölgede oluşu ve Almanya'nın bu savaşların temel aktörlerinden biri oluşu durumu daha görünür kılmaktadır. Fakat o dönemlerde klasik bir şekilde

⁷⁸ Ayhan Nuri Yılmaz-Gökmen Kılıçoğlu, a.g.m., s. 92.

⁷⁹ Auswärtiges Amt, Grundprinzipien deutscher Außenpolitik, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/grundprinzipien/216474> (14.10.2020)

⁸⁰ Auswärtiges Amt, Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik: Basis für starke internationale Beziehungen, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/kulturdialog/01-ziele-und-aufgaben> (14.10.2020)

⁸¹ Auswärtiges Amt, Internationale Kulturprogramme, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/kulturdialog/kulturprogramme-node> (14.10.2020)

askeri ve ekonomik gücünü kullanarak sert bir politika izleyen Almanya, özellikle Soğuk Savaş'tan sonra dünya genelinde izlediği askeri güçten uzak politikasını Balkanlar'a da yansıtmış; 1990 sonrasında bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletler dahil diğer Balkan devletlerinin AB'ye entegrasyonlarını ve üyelik süreçlerini de desteklemiştir. Almanya'nın Balkanlar bölgesindeki yumuşak gücünü de yine kültür ve Alman dili oluşturmaktadır. Fakat bunun da ötesinde, Almanya'nın işgücüne olan ihtiyacı dolayısıyla Balkan ülkelerinden aldığı göç de bölgedeki yumuşak gücüne yadsınamaz şekilde etki etmektedir. Almanya'nın bölgedeki yumuşak güç unsurlarından biri de dil ve eğitimidir. Balkanlar'da Almanca'nın okullarda öğretilmesi ve Almanya'ya eğitim amacıyla giden öğrenci sayısı doğru orantılı olarak artmıştır.⁸²

2.2.1.1. Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ)

GIZ, Türkçe karşılığıyla Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu, geniş alanlarda ve perspektifte faaliyetler yürütmektedir. Ankara'da da bürosu bulunan GIZ, Balkanlar'da aktif bir politika izlemektedir. Yunanistan, Bulgaristan, Kosova, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'da büroları bulunmaktadır. GIZ bölgede, sivil toplum kuruluşları ve şirketleri desteklemekte, toplumsal ve siyasal hayatta reformlar yapılmasını teşvik etmekte, biyoçeşitlilik ve yenilenebilir enerji kaynaklarının iyileştirilmesi yönünde projeler yürütmekte, AB üyesi olmayan Balkan ülkelerini bu yönde desteklemekte ve bölge ülkelerinin ekonomik olarak gelişmelerini desteklemektedir. GIZ ayrıca, altı Batı Balkan ülkesi - Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan arasında bölgesel işbirliğini de kolaylaştırma amacı gütmektedir.⁸³

2.2.1.2. Goethe Enstitüsü

Goethe Enstitüsü, dünya çapında eğitim ve kültür alanında Almanya'nın en önemli kuruluşu haline gelmiştir. "Goethe Enstitüsü "eğitimde fırsat eşitliği" yönünde yürüttüğü çalışmalar kapsamında dünya üzerinde 100'den fazla ülkenin dâhil olduğu "Okullar: Geleceğin Ortakları" isimli projelerinde Balkanlarda da milli eğitim sistemine bağlı altı yüz (600) okula eğitim danışmanlığı vermektedir."⁸⁴ Goethe Enstitüsü, Alman dili ve kültürünün yayılması açısından değerli bir yumuşak güç kuruluşudur. Bu anlamda Almanya'nın bu gücünü arttırmak için, Alman filmlerinin tanıtımını

⁸² Nurgül Bekar, "Kültürel Diplomasi Açısından Batı Balkanlarda Türkiye ve Almanya (2000-2015)", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2013, s. 3070.

⁸³ GIZ Worldwide, <https://www.giz.de/en/worldwide/289.html> (25.12.2019)

⁸⁴ Nilgün Bekar, a.g.m., s. 3071.

yapmakta, sadece Almanca öğrenilmesi için değil öğretilmesi için de dersler vermekte ve Almanca sınavları düzenlemektedir.⁸⁵ Bu anlamda Türkiye'nin bir yumuşak güç kurumu olan Yunus Emre Enstitüsü'ne benzetilebilir.

2.2.1.3. Alman Akademik Değişim Servisi (DAAD)

Almanya'nın eğitim alanında uluslararası olarak faaliyetlerini yürüten diğer bir kuruluşu da Alman Akademik Değişim Servisi, orijinal adıyla Der Deutsche Akademische Austauschdienst (DAAD), birçok ülkeyle üniversite düzeyinde öğrenci değişim programları yürüterek, öğrencilere ve araştırmacılara burs imkânı da sunmaktadır. Türkiye'de de merkezi bulunan bu kurum, Yunanistan, Macaristan, Romanya ve Sırbistan'daki merkezleriyle birlikte aktif bir eğitim süreci devam ettirmektedir. Yüksek lisans ve doktora alanında araştırma fırsatları sunan bu kurum aynı zamanda bunları finanse etmekte ve Alman dilinin yayılmasını da amaçlamaktadır. Bu açıdan diğer bir işlevi de Almancayı çeşitli kurslarla birlikte öğrencilere sunmaktır. DAAD, aynı zamanda mezunlarla da iletişimi kesmeyerek çeşitli programlar dahilinde diğer öğrenciler ve araştırmacılarla birlikte bir etkileşim ortamı sunmaktadır.⁸⁶

2.2.1.4. Dış İlişkiler Enstitüsü (IFA)

Orijinal adıyla Das Institut Für Auslandsbeziehungen (IFA), yani Dış İlişkiler Enstitüsü, Almanya'nın kültürel diplomasi alanındaki dünya çapında kültürel faaliyetler sunan en eski kuruluşlarından biridir. IFA, uluslararası sergi, konferans gibi kültürel faaliyetleri düzenleyerek bunları çeşitli merkezlerde sunmaktadır. IFA, kültür programlarını birçok Balkan ülkesinde de gerçekleştirmektedir. Hatta resmi sitesinde yer alan takvim dahilinde 27 Ekim-9 Aralık 2020 tarihlerinde Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da "Sanat ve Politika" adlı sergi açık olacak ve yine 16 Ekim-30 Kasım 2020 tarihlerinde de Kosova'nın başkenti Priştine'de "Sigmar Polke: Bilinmeyen Bir Kaynaktan Müzik" adlı sergi gösterimde olacaktır.⁸⁷

2.2.1.5. Yurtdışı Okullar Merkez Ofisi (ZFA)

Orijinal adı "Die Zentralstelle Für Das Auslandsschulwesen" olan ZFA Almanya'nın eğitim konusunda kültürel diplomasisini yürüten önemli bir kurumdur ve dünyada 140 adet okulu vardır. Almanca'nın yurtdışındaki okullarda hazırlıktan uzmanlık seviyesine kadar elverişli bir şekilde ders programları dahilinde öğretilmesini sağlamak ve eğitimcilerin de eğitilmesi amaçlı planlar oluşturmak öncelikleri arasındadır. Bu kurum Orta ve Doğu

⁸⁵Goethe Enstitüsü, <https://www.goethe.de/ins/tr/tr/index.html> (25.12.2019)

⁸⁶ DAAD Network, <https://www.daad.de/en/the-daad/daad-network/> (14.10.2020)

⁸⁷ Das Institut Für Auslandsbeziehungen, <https://www.ifa.de/en/> (14.10.2020)

Avrupa'da yani Balkanlar'da da oldukça aktif bir kurumdur. Bulgaristan'da "Deutsche Schule Sofia"; Yunanistan'da "Deutsche Schule Athen" ve "Deutsche Schule Thessaloniki"; Hırvatistan'da "Deutsche Internationale Schule Zagreb"; Romanya'da "Deutsche Schule Bukarest"; Sırbistan'da "Deutsche Schule Belgrad", Türkiye'de "İzmir Alman Okulu", "Ankara Alman Büyükelçiliği Özel Okulu", "Alman Ankara Büyükelçiliği özel okulu, İstanbul", "İELEV Özel Lisesi", "Almanya Federal Cumhuriyeti Özel Alman Lisesi"; Macaristan'da "Audi Hungaria Schule Győr", "Deutsche Schule Budapest" ve "Ungarndeutsches Bildungszentrum, Baja" adları altında birçok Alman eğitim kurumu faaliyet göstermektedir.⁸⁸

Sonuç

Balkanlar bölgesi, çatışma gerçekliğiyle bütünleşmiş bir bölgedir. Çatışma ihtimalinin, bölgenin kozmopolit yapısının ve toprak anlaşmazlıklarının devam etmesi ile birlikte günümüzde de var olan bir tehlike olduğu açıktır. Bölgenin yakın komşuları olan Avrupa Birliği ve Türkiye için de Balkanlar güvenlik açısından önemini korumakla birlikte, konumu gereğiyle ticari ilişkiler açısından da vazgeçilmez bir ortak olmaktadır.

1990 yılı itibarıyla değişen uluslararası konjonktür ile birlikte Joseph Nye tarafından ortaya atılan "yumuşak güç" kavramı, özellikle 2000'li yıllardan sonra kamu diplomasisi ile özdeşleştirilerek sıkça başvurulan bir politika yöntemi haline gelmiştir. Gittikçe artan küreselleşme ile birlikte, uluslararası sistemin yeni aktörlerinden olan "birey" ve onun dış politikada artan etkisi, bir devletin kendi lehine kamuoyu oluşturabilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede ele alınan Balkanlar, çok uluslu bir yapıya sahip olması nedeniyle, sadece sert güç araçları ile ve ticari ilişki kurulan bir bölge ve komşu olmaktan çıkmıştır.

Avrupa Birliği ve Türkiye için de, yumuşak güçlerini sergileyebildikleri ve kamuoyuna seslenebildikleri yegâne komşuları Balkanlar bölgesidir. Türkiye bölgede yumuşak gücünü kültürel diplomasi üzerinden, Osmanlı mirası ve ortak din ve dilini kullanarak gerçekleştirmektedir. Avrupa Birliği ise, Balkan ülkelerinin yüzünü döndüğü ekonomik ve demokratik açıdan cezbedici bir ortaktır ve Avrupa Birliği bu açıdan yumuşak gücünü üyelik çerçevesinden sunmaktadır. Almanya da Avrupa Birliği'nin en güçlü ülkelerinden biri olarak, bölgede özellikle eğitim üzerinde durmakta; kültürel diplomasi çerçevesinde sanat ve kültür faaliyetlerine önem vermekte ve "yabancı dil olarak Almanca" inancını Balkanlar'da da korumak

⁸⁸ Die Zentralstelle Für Das Auslandsschulwesen,
https://www.auslandsschulwesen.de/Webs/ZfA/DE/Schulnetz/DAS/Weltkarte/weltkarte_node.html (14.10.2020)

istemektedir. Türkiye’nin ve Almanya’nın bölgedeki yumuşak gücünü kültürel diplomasi oluşturmaktadır. Her iki aktör de bölgede kendi dil ve kültürlerini yaymak ve yaşatmak isteği ile politikalar yürütmektedir. AB açısından ise Balkanlar özellikle son yıllarda artan göç olgusuyla birlikte bir güvenlik açığı oluşturmakla birlikte ticari olarak vazgeçilmez bir ortak oluşunun da etkisiyle bu açığı kapatmak amacıyla hukuk devleti ve demokrasi gibi değerlerini üyelik perspektifinden bölgeye aşılama çalışmaktadır. 1990 sonrasında AB’nin genişleme süreçlerinin büyük bir kısmını Balkan ülkeleri oluşturmuş, bu ülkeler “Doğu Avrupa” olarak anılmaya başlanmıştır. Henüz aday olma yolunda ilerleyen Balkan ülkeleri için de, üye ülkeler için de AB özellikle ekonomik ve kültürel olarak aynı cazibeyi taşımaktadır. Almanya ve AB, Balkanlar’a Batı’nın çekiciliği çerçevesinde gelişmiş bir ekonomi, kültür ve hukuk düzeni sunmaktadır. Bu açıdan da bu iki aktör bölgede cazibesini uzun bir süre koruyacaktır. Türkiye’nin ise sunduğu perspektif geçmiş yani Osmanlı üzerinden olduğundan Batılı çevrelerce tepki çekmekte, özellikle Yunanistan’da Ege ve Kıbrıs gibi siyasi nedenlerle Türkiye’nin kültürel diplomasi faaliyetleri kısıtlanmaktadır. Yine de Balkanlar’daki Müslüman nüfusun fazla olduğu Kosova, Bosna-Hersek, Arnavutluk gibi ülkelerde Türkiye’nin kamuoyu oluşturma çabası daha etkili olmaktadır. Sonuçta, Balkanlar coğrafyası hala çatışma tehdidiyle yaşasa da, komşuları açısından vazgeçilmez bir ticari ortak olmakla birlikte aynı zamanda, kültürel ve tarihi bir ortaktır ve coğrafi konumuyla ve farklı etno-dinsel yapısıyla bu iki ortağının gündeminden hiçbir zaman düşmeyeceği açıktır.

Kaynakça

- AKÇAY, Nazlı Ceren, *Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Kültürel Diplomasi ve Fransa’nın Afrika Ülkelerine Yönelik Uluslararası Öğrenci Programları Örneği*, (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uzmanlık Tezi), Ankara 2014.
- AKDAĞ, Zekeriyya; EKİCİ, Süleyman, “Avrupa Birliği’nin Uluslararası Politikada Etkili Olma Aracı: Yumuşak Güç”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:2, 2017, s. 33-64.
- ALBAYRAK DÖNMEZ, Burcu, “Türkiye-Bosna Hersek İlişkileri”, *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Balkanlar Siyaseti*, Derleyenler: Pınar Yürür ve Arda Özkan, Detay Yayıncılık, Ankara 2017.
- ARSLAN, Mustafa, *Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Bir Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak YTB Örneği*, (Altınbaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.
- BAYRAKTAR, Zülfikar, “Türkiye’nin Balkanlar’daki Yumuşak Gücü: Türk Kültürü”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 35, 2012, s. 181-189.
- BEKAR, Nurgül, “Kültürel Diplomasi Açısından Batı Balkanlarda Türkiye ve Almanya (2000-2015)”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2013, s. 3064-3084.

- CAVLAN, Turan, “Yeni Osmanlılık: Batı’dan Kopuş mu?”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2010, s. 126-156.
- ÇEVİK, B. Senem, “Kültürel Diplomaside Devlet Dışı Aktörler: Türk Sineması ve Dizileri”, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Editörler: Mehmet Şahin-B. Senem Çevik, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 391-438.
- DEMİRTAŞ, Birgül “AB’nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar’da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarısızlar”, *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, **Derleyenler:** Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay, Çağrı Erhan, Ankara, 2018, s. 190-191.
- DOĞAN, Hatice, “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri”, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Editörler: Mehmet Şahin-B. Senem Çevik, Nobel Yayıncılık, Ankara 2015, s. 293-320.
- ERDAĞ, Ramazan, “Türkiye’nin Kalkınma Yardımları ve TİKA”, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Editörler: Mehmet Şahin-B. Senem Çevik, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 241-262.
- EREN, Tevfik Mesut, “Avrupa Birliği’nin Genişleme Politikası ve Yumuşak Gücünün Geleceği”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, 2014, s. 359-374.
- EKŞİ, Muharrem, *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, 1. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara 2014.
- EKŞİ, Muharrem, “Ak Parti Döneminde Türkiye’nin Balkanlarda Kamu-Kültürel Diplomasi Aracılığıyla Toplumsal-Kültürel Etkinliğini Arttırma Politikası”, *1. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler*, Editör: Hasan Kara, Denizli 2015, s. 715-730.
- EKŞİ, Muharrem, “Türkiye’nin Türk Dünyasına Yönelik Kamu Diplomasisi : Yeni Araç ve Mekanizmalar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt:17, Sayı:1, 2017, s. 9-19.
- GÜNEŞ, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, 2017, s. 12-26.
- KARAGÖZ, Seda, *Stratejik İletişim Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi ve Medyanın Rolü*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016.
- KARAGÜL, Soner, “Türkiye’nin Balkanlardaki “Yumuşak Güç” Perspektifi: TİKA”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, 2013, s. 79-102.
- KARDAŞ, Tuncay; ERDAĞ, Ramazan “Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, 2012, s. 167-193.
- KURTULUŞ, Begüm, *21. Yüzyılda Değişen Kamu Diplomasisi Anlayışının Türk Dış Politikasına Yansımaları*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014.
- NYE JR, Joseph S., *Soft Power-The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York 2004.
- ÖZDEMİR, Haluk, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63-3, s. 113-144.

- ÖZEL, Cengiz, "Yumuşak Güce Bütünsel Bakış", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 2018, s. 1-27.
- ÖZKAN, Mehmet, "Türk Dış Politikasında Din ve Dini Diploması", *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Editörler: Mehmet Şahin-B. Senem Çevik, Nobel Yayıncılık, Ankara 2015, s. 133-154.
- POYRAZ, Emre; Diñcer, MELİH, "Küreselleşen Dünyada Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri", *Intermedia International e-Journal*, 3(1), 2016, s. 30-48.
- PURTAŞ, Fırat, "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diploması", *Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, 2013, s. 1-14.
- SANCAK, Kadir, "Yumuşak Güç Kaynağı Olarak Kültür ve Türkiye'nin Yumuşak Gücünde Kültür Faktörü", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt No.2, Sayı 4, 2016, s. 16-26.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Genişletilmiş 6. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2014.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015*, 1. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2016.
- TURAN, Yıldırım; KARANFİL, Ahmet, "Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Unsuru Ve T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Örneği", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2017, Cilt:3, Sayı 1, s. 17-32.
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, "Çatışma ve İşbirliği Dikotomisi Bağlamında Balkanlar'ın Siyasal Görünümü", *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, Cilt 42, Sayı 2, Ocak 2012, s. 83-110.
- YAPICI, Utku, "Yumuşak Güç Ölçülebilir mi?", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 47, s. 5-25.
- YILDIRIM, Gonca, *Uluslararası Halkla İlişkiler Perspektifinden Kamu Diplomasisi: "Türkiye Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Örneği Çerçevesinde Kültürel Diploması"*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014.
- YILMAZ, Ayhan Nuri; KILIÇOĞLU, Gökmen, "Balkanlar'da YTB ve TİKA'nın Türk Kamu Diplomasisi Kurumları Olarak Faaliyetleri ve Türkiye'nin Bölgedeki Yumuşak Gücüne Etkileri", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2017, s. 115-131.
- YILMAZ, Ayhan Nuri; KILIÇOĞLU, Gökmen, "Avrupa Birliği'nin Yumuşak Güç Kullanımı ve Diğer Ülkeler Üzerindeki Olumlu Etkisi", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, 2017, s. 83-118.

İnternet Kaynakları

- Avrupa Birliği Zirve Sonuç Bildirgeleri, https://www.ab.gov.tr/avrupa-birligi-zirve-sonuc-bildirgeleri_45449.html (24.12.2019)
- Avrupa Birliği'ne Üye ve Aday Ülkeler, <https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9> (24.12.2019)
- Auswärtiges Amt, Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik: Basis für starke internationale Beziehungen, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/kulturdialog/01-ziele-und-aufgaben> (14.10.2020)
- Auswärtiges Amt, Internationale Kulturprogramme, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/kulturdialog/kulturprogramme-node> (14.10.2020)

- Auswärtiges Amt, Grundprinzipien deutscher Außenpolitik, <https://www.auswaertigesamt.de/de/aussenpolitik/themen/grundprinzipien/216474> (14.10.2020)
- Dışişleri Bakanlığı, Dış Politika, <http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa> (24.12.2019)
- DAAD Network, <https://www.daad.de/en/the-daad/daad-network/> (14.10.2020)
- Das Institut Für Auslandsbeziehungen, <https://www.ifa.de/en/> (14.10.2020)
- Die Zentralstelle Für Das Auslandsschulwesen, https://www.auslandsschulwesen.de/Webs/ZfA/DE/Schulnetz/DAS/Weltkarte/weltkarte_node.html (14.10.2020)
- GIZ Worldwide, <https://www.giz.de/en/worldwide/289.html> (25.12.2019)
- Goethe Enstitüsü, <https://www.goethe.de/ins/tr/tr/index.html> (25.12.2019)
- Hürriyet, Türk Dizilerinin Yurtdışı Reytingi Hizmet ve Mal İhracatını Artırdı, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/turk-dizilerinin-yurt-disi-reytingi-hizmet-ve-mal-ihracatini-artirdi-41370314> (24.12.2019)
- Müzakerelere Başlayan Aday Ülkelerin İlerleme Durumu, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/mzakerelere_balayan_aday_ulkelerin_ilerleme_durumu_temmuz_2019_tr.pdf (24.12.2019)
- Portland, The Soft Power 30 A Global Ranking Of Soft Power 2019, <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2019/10/The-Soft-Power-30-Report-2019-1.pdf> (13.10.2020)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uluslararası Öğrenci Hareketliliği, <https://www.ytb.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/uluslararasi-ogrenci-hareketliliği> (23.12.2019)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Türkiye Bursları, <https://www.ytb.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/turkiye-burslari> (23.12.2019)
- TRT Avaz, Balkanlar Diyarı, <https://www.trtavaz.com.tr/videoalar/gezi-programlari/balkanlar-diyari-trt-avaz/PL4i8eZUVaPZkLdGwto1PHcj79kE8ByjRn> (24.12.2019)
- Türkiye Maarif Vakfı Tanıtım Kataloğu, <https://turkiyemaarif.org/uploads/TanitimKatalogu2018.pdf> (25.12.2019)
- Türkiye Maarif Vakfı, Dünyada TMV, <https://turkiyemaarif.org/page/42-dunyada-tmv-16> (25.12.2019)
- YTB 2018 Faaliyet Raporu, <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/faaliyet-raporlari> (23.12.2019)
- Yunus Emre Enstitüsü, Kültür Merkezlerimiz, <https://www.yee.org.tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> (24.12.2019)